

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.
HARMADIK ÉVFOLYAM.

Tizedik füzet.

1872.

Oktober.

I.

Napló II. Rákóczy Ferenc magyar nemzeti szabadságharcainak idejéből Debrecen városának azon kori jegyzőkönyve szerint, egy kis elő- és utószóval.

Rákóczy hajh! Bercsényi hajh!
Magyartok gyászban ül!
Még leng a szellem töletek,
S már lelke sem hevül!

Kölcsey.

Hogy a II. Rákóczy Ferenc vezérlete alatt állott magyar szabadságharc mily rendkívüli fontosságú és sok időre döntő hatalmu volt hazánk és nemzetünk sorsára s különösen államjogi viszonyaira tekintve, azt kivált az újabb időkben, eléggé hirdetik törtelmi műveink lapjai. Nem egészen ösmeretlen az illetők előtt az sem, hogy az említett fegyveres mozgalom szoros összeköttetésben volt a magyar protestáns s különösen református nép vallási és egyházi nyugalmanak és szabadságának sorsával is.

Mindazon harcokban, amelyek a mult századok folyamán a
PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

magyar haza alkotmányos szabadságáért és függetlenségeért vivat-
tak, a protestantizmusnak igenlényeges, tényező része volt. Ama
politikát ugyanis, mely minden lehető uton s módon, évtizedeken
sőt évszázadokon keresztül hazánk s nemzetünk szabadsága ellen
tört, kitünő mértékben a jezsuiták vezették, akik a protestantiz-
must még halálosabban gyűlölték s üldözték mint a nemzeti és ál-
lami szabadságot. Ők szivesen eltűrtek s talán létrehozni is segí-
tettek volna egy merőben róm. katolikus Magyarország számára
jelentékeny mérvű alkotmányos szabadságot és függetlenséget is,
de egy oly Magyarország, melyben a protestánsok vallási és egy-
házi egyenjogúsággal, törvényes szabadsággal s tekintélyvel bir-
janak, nekik sem alkotmánynyal sem anélkül nem kellett. Innen
amaz embertelen szó, melyet sokan Pázmánnak tulajdonítottak:
„Inkább pusztoljon el Magyarország s legyen vadállatok hazájává
mintsem hogy protestánsok is lakjanak abban;“ innen a másik, a
legfőbb kormánykörökből: Magyarországot előbb r. katolikussá,
azután koldussá végre németté kell tenni.

E borzasztó terv, a XVIII-dik század elején, midőn II. Rá-
kóczy Ferenc, zászlóját felemelte már, különösen a protestantizmus
ellenében nagy mértékben valósítva volt. A magyar mágnások kö-
zött, kik oly rendkívüli fontos szerepet vittek ekkor is a magyar
államéletben, már alig volt 2—3 protestáns, tehát a helyzet egé-
szén ellenkező volt mint az előtt másfél századdal; már temérdek
templomok, iskolák erőszakkal elfoglaltattak a protestánsoktól;
nem volt már erdélyi nemzeti fejedelemség sem, melynek szárnyai
alatt a száma nélküli magyar bujdosók s általában az árva refor-
mátus magyarság mindenkor oly kész védelmet talált. Nem csuda
tehát ha a magyar protestánsok nagy többsége, s különösen a re-
formátus köznemesség, a hajduk, kunok és jászok s a tiszavidéki
tösgyökeres magyar kálvinista nép, a francia hugonották s az an-
gol és skót puritánok e méltó testvérei, amint a Rákóczy küzdel-
mek hajnala felhasadt, tüstént mélyen érzették hogy „Itt az idő
most vagy soha“ s a legelső felhívó szóra ismét fegyvert fogtak
„pro Deo et pro libertate.“ Sőt maga Rákóczy írja, hogy még el
sem hagyta bejöttekor a határbércet s már „a tiszántuli nép
titkos követsége, a hajdu városok, jászok és kunok mind arra hiv-

tak fel ugymond, hogy leszálljak a sikságra;“ stb. nem csuda, ha ismét maga Rákóczy írja: „Az egész sereg, (t. i. az ő serege) alig tizedrészét kivéve, kálvinistákból állott.

A Rákóczy korra vonatkozó irodalom a cenzura rettenetes korszakában épen nem, hanem csupán a legujabb időkben emelkedhetett kellő lendületre némely egyes történetíróinknak s azok között különösen Thaly Kálmánnak nagy előismerést érdemlő fáradozásai által. Az anyagok azonban teljesen egybegyűjtötteknek még most sem mondhatók. Ez érdekből ohajt tehát némi szolgálatot tenni a következő közlemény is, melynek több pontja olvasható ugyan már Szücs I. ur Debrecen történelmében, de nem mindenütt úgy mint itt közölve van Ezen egyházi és iskolai folyóirat tisztelt olvasói előtt pedig, különös érdekük lehetnek az egyházi és főiskolai viszonyokról, az üldözök miatt akkor bujdosóban volt sárospataki főiskola Debrecenbe szállított könyvtárának és nyomdájának, nem különben a debreceninek is elpusztításáról szóló pontok. Általában, miként a Bocskay egy a Bethlen és Rákóczyféle nagyszerű küzdelmeknek is szorosán vallás és egyházügyi oldala, szelleme és irányzata kellően felde ritve mindezeideig egyáltalában nincs. E tekintetben tőlünk protestánsoktól s különösen tanárainktól s lelkészeinktől várná a tudomány és aziránt érdeklődő közönség a tüzetes munkát.

De lássuk már magát az emlegetett naplót!

1703. Die 28. Mai.

Olyan hírünk érkezett Namény és Beregszász tájáról hogy ott valami új támadás mutatta ki magát, három zászlóval R á k ó t z y Ferentz fejedelem és Gróf Bercsényi Miklós (kik is valamely suspicio és reájok fogott rebellio continuálása végett Anno 1701 a fejedelem ugyan N.-Sáros vármegyében, Sáros nevű kastélyában éjszaka, egy fél compagnia német által megfogatván, Buda felé az országon által nagy comitiával s őrzéssel Németh-Ujhelybe vitetik, egyideig szoros rabságban lévén, csudálatosan megszabadult, s Lengyelországba recipiálta magát. A Gróf pedig ezt meghallván, Brunócz nevű kastélyjából, Galgócz táján lévőből elszaladt ugyan Lengyelországba, és annakutánna praescribált aman-

nak, pápens levelek lévén nállok. Melyre nézve végeztük, hogy bizonyos számú lovasokat és gyalogokat mennél hamarább szerezzünk ugy insinuálván Bécsben lévő Sárándi Dániel követ atyánkfia is; minden tizedből 4 gyalog, lovas pedig 3 állíttatott.

Die 1. Juni.

Támadott mintegy 50 tolvaj ezen a földön. Derecskén embert is öltenek. A cserén menvén mindenütt, Bánki templomnál Pósalaki János notárius uramat megverték, véresítették, fosztották s egyéb csinokat is tettenek, magukat Kuruczoknak mondták.

Die 3. Juni.

A Tiszafelé expediált lovasink megérkeztenek, s referálják, hogy az az új támadás Munkács felé nyomult volna.

Die Sabathi 24. Juni in Sedria.

Tekintetes Ns. Szepesi Kamara Commissiója mellett publicáltak, mely sub dato 5. praesentis emanált, melynek ez Continentiája, hogy: Ó Felsége a 7 Hajdu városoknak régi privilegiumit confirmálván; resolutione 17. Octobris Anno 1702, a nemes Kamarának parancsoltatik, protectiójok, nevezetesen a Conscriptio után profugiált lakosoknak restitutiójáról és a harminczad s vámfizetésről való immunitásról insinuáltassék, hogy ezután observáltassanak.

Die 8. Julii in Congregat S. et. C.

A tiszán túl Munkács táján lévő kuruczoknak hirtel híre még sem szünnén; az elkezdett mód szerint a kapukban vigyáztassunk.

Die Jovis 7. 12. Julii in Sedria.

Méltóságos kassai generalis Nigrell uramhoz küldött Monori István és Tholdi Pál uraimék megérkezvén, referálják: hogy Ó Nagysága keményen parancsolja, hogy katonákat Montecuculi uram mellé Munkácsra küldjünk, mellyet meg is kellett cselekedni.

Die 19. Julii.

Hajnalban a kuruczok Diószegre útvén, a mélt. Generalis Gróf Gronsfeldt ur Ő Nagysága kastélyát megveszik, a benne tanáltatott németeket a praefectussal Norderman Sebestyénnel együtt levagdadják, és az előttök járójók Diószegen lakó Bóné András és Gődén Pál. Mely dolgot staffétán mind Bécsbe Sárándi Dániel uramnak, mind Kassára Mlgos Generalis Nigrelli urnak Ő Nagysá-
nak, menten megirtuk voltaképpen.

Die eodem. Hallatott sok felől, hogy Mlgos Fejedelem Felső-Vadászi Rákóczy Ferenc és Gróf Bercsényi Miklós ur Ő Nagysá-
gok, itt Magyarországon Munkács és Beregszász táján gyűjtött néppel, a Tiszán Naménynál által költöztenek, és minden felől szaporodni kezdettenek.

Die 20. Julii.

Mindenfelől szaporán jönnek a hírek, és Mlgos Fejedelem patensének párját is meghozák, melyben Szabolcs vármegyének szorosan parancsolja: „valaki fegyverre alkalmas, fegyvert fogjon, és minden helység harmadnap alatt magát a táborba bejelentse. Másként tűz, vas, fegyver következik reájok.“

Die 21. Julii.

Thöldi Pál ur, Kassára a Generalishoz, Kamarához, s több ottvaló urakhoz, postán küldetik tanács kérdeni: „mit cselekedjünk ilyen extremitásokban? hogy magunkat opponáljuk, nincsen erők reá sem fegyverünk, sem kőfalunk, mezőben minden marháink, javaink, ha fegyverkezni kezdünk, el veszünk.

Die 22. Julii.

Ezen dolog végett Pósalaki János ur Bécsbe expediáltatik postán, oda veszte fejében.

Die 23. Julii.

Egynehány embereinket küldöttük a városon kívül vigyázni, kik valami katonákra akadván; kettőt embereinkben meglöttek. Egyik Padra Mihály, jó jámbor ember meghalt.

Die 24. Julii.

Egynehány kurucz jött a Péterfiai kapuban, kik nagy sok káromkodások után, a tegnap behozott katonáknak kettejét a tömlöcből kikérték, s kiadtuk.

Die 25. Julii.

Ezen állapotokról, Szólnokba, Bécsbe stafétát küldöttünk.

Die 26. Julii.

Olyan hírünk érkezék, hogy a Mlgos Fejedelem Sámsonba jött táborával. Küldöttük ki Ő Nagyságához Komáromi György és Pap Miklós uraimékat. Ő kegyelmek megjöven referálják: hogy Biró uramat kívánja Ő Nagysága s parancsolja hogy kimenjen.

Die 27. Julii.

Közel lévén hozzánk a veszedelem, ha fejet nem hajtunk, a félelem is mindenfelől szorongatván: kiment Biró uram Sámsonba estve a táborba.

Die 29. Julii.

Sámsontól a tábor megindulván Kálló alá mégyen.

Die 30. Julii.

Egynehány ember elesésével és megsebesedésével, Kálló vára feladatik. A benne lévő németek kuruczokká lettenek. — Vajda Jakab ur a Mlgos Fejedelem praefectusa, bé jó hozzánk zászlókat, gúnyákat és egyébbb tábori eszközöket csináltatni.

Die 1. Augusti.

Kálló alól eljövén a tábor, Böszörményen tul a Verébsárhoz száll. Szorosan parancsolja a Mlgos Fejedelem, hogy vagy 1000 fegyveres embert állítsunk Ő Nagysága táborába, vagy anyi puskát kardot adjunk.

Die 2. Augusti.

Megindulván a Verébsártól a tábor, ami földünkön a nagyerdő mellett a Gátnál megszáll. Hova is kenyereket küldünk

számokra. A fegyver szük, és ujabban szorossan parancsoltatik; melyhez hozzá is fogunk mivel, ha reánk jó a sok nép és ő keresi ki; több kárt tézen.

Die 3. Augusti.

A fegyverszerzésben szorgalmatosan munkálkodunk, és mind hittel, mind erőszakkal ahol tanáltunk, elszedtük és kiküldöttük.

Mlgos Gróf Bercsényi Miklós ur Ő Nagysága bé jó a városba, szállítottuk Baranyi Mihály ur házához.

Ezen napon a városban, a talpasság katonaság, sok alkalmatlanságokat cselekedett, házakat felvert, dúlt, prédált, lövöldözött, szitkozódott, káromkodott, fenyegetődött, etc. Kiváltképpen a városunkbeliek, kik kuruttzá lettek. Ha idő léssen valaha reá, méltó némelyekről megemlékezni.

A tábor a Kondorosnál hált.

Die 4. Augusti.

Onnan megindulván, ment Pályihoz a Nyirerdőhöz. Száz lovas szekereket és 1000 kenyereket küldöttünk, item feles puskát.

Die 5. Augusti.

Diószegre mégyen a tábor, és onnan megindulván, Olassziig felégette.

Die 6. Augusti.

Pap Miklós és Tikos János uramat expediáltuk a Mlgos Fejedelem táborába, hogy Szolnokban lévő csomó leveleinkért, melyek Bécsből jöttek, küldhessünk.

Die 9. Augusti.

Montecuculi ur táborából Terebestől, ott lévő katonáinkból 10 megérkezett, kiket a Mlgos Fejedelemhez küldöttünk. Kamuthi György urat küldöttük a táborba Residensnek Gönczi György ur mellé. Leveleink érkeztenek, hogy 6 taraczkvonó lovakat, 6 társzekérbe való 6—6 vonó ökröket és kenyereket küldjünk a táborba. Elküldöttük 1000 kenyérral együtt.

Die 10. Augusti.

Kerek Mihály ur megérkezik Margitáról. A táborról referálja, hogy a Kuruczság Somlyót megvette, az otlévő, minap Erdélyből jött Németek is kuruczokká lettenek.

Die 14. Augusti.

Polgári Gergely urat a táborba küldöttük a Méltóságos Fejedelemhez az itt csinált ruhákkal és holmi victuálékkal.

Die 31. Augusti.

Hir jö hogy Váradra uj Commendánst kísért 1200 Rácz tegnap.

Die 3. Septembris.

Hirünk jó, a mely Ráczok a váradi Commendánst kísérték, leindulván Bélyenyernél, a kuruczság felverte őket a mult szombaton.

Die 7. Septembris.

A Mltgos Fejedelem táborostól Majténhoz szállott.

Die 10. Septembris.

Majos István kapitány ur a Belfenyeri harczon sebbe esvén, ide hozattatott és Csabai Mihály házánál meghalt, és die 13. a nagy temetőbe eltemtetett pompásan, harangszóval, mely másként praxis nem volna, de kénytelenek voltunk vele.

Die 15. Septembris.

Méltgos Gróf Bercsényi Miklós ur Ő Nagysága érkezik és Dikó Péter ur házához szállítatik.

Die 21. Septembris.

Szólnokot a kuruczok megvették, a benne lévő németeket levagdalták.

Die 14. Octobris.

A Mltgos Fejedelem parancsolatja olvastatik, minden exceptio nélkül Polgárhoz 200 szekereket küldjünk a gyalogság alá, akik a Ráczok ellen mennek Szeged felé.

Die 16. Octobris.

A város népe a hegyi szüretre mégyen.

Die 9. Novembris.

Tekintetes Nagyságos Prinyi Imre ur ő Nagysága érkezik a Mltgos Fejedelem parancsolatjával, melyben Dobozi István urnak, Nemes Biharvármegye Vice-Ispánságának felvételét parancsolja Ő Nagysága. Mely iránt a Nemes Tanács által a Mltgos Fejedelemhez expediáltatnak Komáromi György és Diószegi Sámuel urak. Fordítsa másra Ő Nagysága elméjét, két tisztet nem viselhet.

Die 12. Novembris in Congreg. S. et. C.

Komáromi György és Diószegi Sámuel ur a Méltóságos Fejedelemtől megérkeznek, referálták Ő Nagysága resolútióját, hogy a Nemes Bihar Vármegyei vice-Ispánságnak tisztit Komáromi Gy. urnak kell felvállalni. Minthogy pedig Ő Kegyelme Fűrmender lévén, köteles a Communitáshoz és a városhoz, a Communitás összegyűlvén, minthogy sérelmesnek látszik eféle embereknek közülünk való kivétele, requiráltattuk Tek. Nagyságos Prinyi Imre urat Ő Nagyságát, legyen mégis várakozással Ő Nagysága, míg Urunkat Ő Nagyságát megtanáljuk. De semmiképpen nem recedált Ő Nga. instructiójától, időt is nem engedett. Látván azért a dologban lehetetlenséget, meg kellett Ő Kegyelmének a vice-Ispánság tisztire esküdni.

Die 14. Novembris.

N. Biró uram a Mltgos Fejedelemhez mégyen Tokaj alá. Vitt ajándékba 6 szürke hintóba való lovakat, remekbe csinált hámaikkal együtt.

Die 16. Decembris.

Hirünk jó, hogy Aradtól feles szekereken Rácok indultanak el, mely fele, nem tudatik.

Die 24. Decembris.

Szüntelen rossz hírek jövén a Ráczságnak szándéka felől, hogy az innepekre próbálni akar. Azért minden nap, minden utcának

harmadrésze vigyázásban fegyverben strázsáljon. Az innep napokon a kapukban is praedikációk lesznek.

Die 27. Decembris in Congreg. S. et C.

T. Praedicator Veresegyházi Tamás, Rapóthi Mihály és professor Kocsi János uraiméknak hivatal adatatik.

Pathai István praedicator uram felől bizonyosan hallatik, hogy mind Collégáival nem alkuszik, hanem becstelenkedik, az egyházfiakat is gyakran mocskolja sőt a mit emliteni is nem ilendő volna, az Urvacsora osztogatása alkalmatosságával maradott kenyér s bor felett veszekedik; azért hivatala pro hic et nunc suspendáltatik.

T. Vecsey György uram terminusa Szt. György nap, T. Vári Mihály uramé is akkor, de ezután kiskarácson napja léssen. A kántorok is mindketten marasztatnak.

Professor uraimék a fát, melyet a gyermekek hordanak, házakhoz ne hordassák. Az ifjúságot jobb disciplinában tartsák. Egyet is a Nemes Tanács hire nélkül be ne fogadjanak. Palagyi Pál s Király Mihály uraimék által. — Finis Anni 1703.

Anno 1704. die 1-a Januar, in frequenti senatus et electae juratae Communitatis Congreg.

Mandatum Celsissimi Principis ac D. D. Francisci Rákóczy de Felső-Vadász Incliti Cottus de Sáros supremi ac perpetui comitis etcet. publicatur.

Pro restauratione Magistratus, Spectabilis ac Magnificus D. D. Báró Nicolaus Prinyi, et perillustris ac Generosus Dominus Ladislaus Vay de eadem pro Commissariis deputati.

Nulla praevia candidature pro Tribuno plebis frequentióra votorum projecta ceciderunt in D. Georgium Komáromi. Qui subire recusavit eo, quod Vice comes Incliti Cottus Bihariensis sit constitutus, amboque officia supportare nequeat. Nihilominus victus aliis rationibus electioni paruit

Pro iudice primario electus est D. Stephanus Dobozy duobus duntaxat votor. suffragiis exceptis.

Die 5. Januarii Ai. 1704.

Méltóságos Gróf Pekry Lajos ur Ő Nagysága, Erdélyben Balásfalván, Gúti István nevü kurucz kapitány által elfogattatván; ide érkezett a Mltgos Fejedelemhez, Tokaji táborba küldetik vagy vitettetik egynehanyad magával.

Olyan hirünk jött a Váradi Bloquadáról, hogy Jenő felől feles Ráczság kísér 7 Compagnia gyalog németet Váradra, azért az utczákat, a kapukra mind kirendeltük vigyázásra. A kitől lehet fegyvert szerezzen, legalább visszaszegezett kaszája, vasvillája legyen.

Die 8. Januarii.

Déltájban keserves hirünk érkezett, hogy a Bihari Sáneczban lévő militiát, a német ágyúkkal, gránátokkal reámenvén, felverte a sáneczba s le vágta, ölte, égette, kevés szaladott el közülök. Holott 3 kapitányok, Jármí Ferencz, Tordai Ferencz, és Székely Mózes is elvesztenek.

Diószeget s Félegyházát is felverte, égette, népéből sokat levágott.

Futott a föld népe mindenfelől. No a félelem s rettegés rajtunk.

Aradi Commandans Löffelholcz ur Ő Nagysága levele is érkezik, melyben fenyeget és harmincz ezer forintot kíván 24 óra alatt. Ezen annyival inkább szorongattatván, és mind a Mltgos Fejedelemtől, mind a kegyetlen Ráczságnak reánk való ütésétől rettegván; annál nagyobb perplexitásba estünk. Magunk fegyvere semmi, azzal az ellenség ellen nem állhatunk. Elfutnunk nehéz, meghódolnunk sem engedtetik. Isten! ki minden nyomorúságainkban vélünk voltál, taníts meg mit cselekedjünk.

Sok gyötrődésink után csak erre resolváltuk magunkat: küldöttük mind a Mltgos Fejedelemhez, mind Löffelholcz urhoz embereinket, amoda Pap Miklós, Erdódi Pál, Ajtai András, Tóldi Pál, ide Nánássy István uraimékat.

És ezolta Nánássy István Pocsajból visszajöven, re infecta annál nagyobb kísértet szállott reánk, megijjedvén a veszedelemtől: ujabban visszaküldöttük, csak menjen el a hagyott helyre Félegy-

házára, ha ott nem lenne is, talán bizhatott valakire valamit Lőfelholcz ur Ő Nagysága.

Die 10. Januar.

Honnan visszajövéen, semmi hirt egyebet nem hozott, hanem, hogy a hova ért a Rác, égetett, pusztított. Diószegen sokakat levágott, a városnak nagy darabját, ugy Félegyházát, Vajdát megégette, s visszament Váradra, feleségét, gyermekét, marháját, jószágát a népnek elhajtotta. Ezen nagy veszedelmet megértvén a Mltgos Fejedelem, német, svecus, magyar lovas és gyalog hadait küldötte, kik is hozzánk beszállának.

Bóné András kapitány ur is Erdélyből érkezvén ezredével együtt, Marjához küldöttük Ő Kegyelméhez Veresmarti János és Nánási István uraimékat, kik is éjszaka visszaérkezvén referálják, hogy Bóné ur portási Várad alól megjövén, ugy sejtették, hogy a Ráctság onnan elment. Melyre nézve mindjárt indult Ujfalu felé, féltvén azt a kis ép földet a Rácztól.

Die 12. Januarii.

A hadak innen és egyébünnen mind Ujfaluhoz gyülekeznek. 360 Hajdu alá 80 lovas szekereket adtunk, élést is küldöttünk a mennyit lehetett a hadak után. Szépszámu nép indult a Ráctság után Belényes felé. Isten tegye szerencsésé az átkozott, rút, kegyetlen, moslék emberek ellen őket!

Die 17. Januarii.

Bóné András kapitány ur, a Ráczokat, kik Váradtól Belényes alá mentenek s vivták is hétfőn estve invadálván, felverte, az erről a földről elvitt prédát visszanyerte. Tiz zászlókat küld ezen által Baranyi nevü katona által a Mltgos Fejedelemhez. Két taraczkot, egy mozsárágyut is nyert a Ráczoktól, magokból is felesset le vágott.

Die 19. Januarii.

Kis-Marjába a hadaknak 1905 kenyeret és 26 köből abrakot küldünk.

Die 31. Januarii.

Teleki Mihály ur Kővárt feladván ideérkezett menvén a Mltgos Fejedelemhez bizonyos katonasággal szállott Csapóutczában Szikszai Kis Péter házához.

A kővári német praesidium Kolosvárra bocsáttatott az accordia szerint.

Die 3. Februar. in Congreg. S. et. C.

Istennek sokféle látogási forogván szegény nemzetünkön, mind az ellenség fegyvere által, mind az apró gyermekeken az irtóztató megemésztő himlő, mind más rendeken egyéb nyavalyák által, fogy mindennap nemzetünk, pusztulnak az ekklézsiák, sokak bujdosásra, számkivetésre jutottanak, minket pedig békeségben még az Úr Isten meghagyott: méltónak ítéltetik, hogy Istennek, ilyen nagy haragjának engesztelésére, s vélünk való jótéményinek meghálálásának emlékezetére, minden hónapnak első szombatján, közönséges Bőjt celebráltassék, és azokon a napokon, háromszor legyen Cultus a templomokban, az étel ital is megtilalmaztassék.

2) Most lévén alkalmatosságunk, hogy ennyi számú népek lelki javára vigyázzunk; azért 5-ik pradikatornak Tisztelet. Debreczeni Ember Pál uramnak hivattaladtunk.

3) A schólában is szükséges lévén a tanítás és vigyázás, feles a deákság, a Collegiumok a hazában mind elpusztultanak, ide gyűlnek mindenfelől: azért professorságra, akadémiákból mostan lejött becsületes ifjak, Debreczeni Herczeg János és Kecskeméti György uraimék hivattatnak.

Die 9. Februarii.

A feljebb említett bőjt iránt való szent szándékunk ma elővétetvén; Istennek kegyelmes engedelmeiből békével szolgáltunk a mi Istenünknek.

Die 9. Martii.

A váradi Blokada intertentiójára rendeltünk 5000 kenyeret, 500 köből abrakot, 40 vágót.

Die Jovis 13. Martii in Sedria.

Sziget városa Máramarosba Tiszt. Ember Pál uramat, Kecskemét pedig Kecskeméti György uramat kívánja praedikátorságra, de nem bocsátjuk.

Die 2. Aprilis.

A Mltgos Fejedelem 10 palotás hajdukat küld ide a haszon-talan Condensorok s csavargók ellen.

Az Anna és Hatvanutzai kapuk bécsináltassanak, a többire szorgalmatosan kell vigyázni.

Die 5. Aprilis in Congreg. S. et. C.

Tiszt. Vári Mihály uramnak a professorságra, Vecsey György uramnak a praedikátorságra hivatal adatik. Terminus-
saik pedig mint másoknak hogy a fizetésben tévedés ne essék, kis-
karácson vagy ujesztendő napjára reducaltatnak.

Die 21. April. in Congr. S. et C.

A Mltgos Fejedelem Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz Ő Nagysága parancsolatja olvastatik, hogy egy millió r é z p é n z ve-
rettetik az országnak mostani állapotjára nézve. Kívánja opinion-
kat is az iránt Ő Nagysága. — Ha az ország consentiál, mi sem
ellenkezünk benne. Ugyan Ő Nagysága parancsolja Nemes Bihar-
Vármegyének, hogy generalis insurrectiót publikáljon, és 1000
gyalogot küldjön a Várad Bloquadába, mely gyalogok közé pro-
portionate, Debreczenben lévő szállós emberek is adjanak, de nem
lévén specialis parancsolatunk; nem adunk.

Komáromi István ur, ki Anno 1661. vétetett volt a
Nemes Tanácsi rend közibe, és esküdt bíróságot, városi egyébb
tiszteket, sulyos követségeket a Török portára Német udvarhoz
sok izben viselt, Főbiróságot hétszer u. m. Anno 1683, 85, 88,
91, 93, 98, 99, dicséretesen töltött el; meghalt tegnap 80 eszten-
dős korában. Két praedicatiói solemnitással eltemettetett ma.

Die 7. Maii.

Tisztel. Debreczeni Herczeg János és Kecskeméti György
uraimék a Professorságra, introducáltatnak a Collegiumba.

Die 28. Junii.

Rác híre jó, hogy Karczag Ujszállására reájöven lovas, gyalog 8 vagy 9 százig való Ráczság, a mely katonaság eleibe kiment, szólnoki két sereg egynéhány mezei katona, azokat a pusztán nagyobbbrészint elhányta, a helyet megégette, minden marhájoka elhajtotta, de a népet, aki a sánctra szorult, nem bánthatta. Mely miatt nagy félelemben voltunk, és az egész város népe fegyverben vigyázott.

Die 2. Julii.

A collegiumbeli gregarius Coetus rebellált, pártot ütött a tisztt. Professorok és Tanács ellen, éjczakának idején conspirálván bizonyos punctumoknak statuálása végett, melyeket receptálni nem akarnak.

Die 27. Julii.

A scholabeli ifjuság, a felsőbb napokban, némely punctumoknak eleikbe való szabásán felzendülvén, s conspirálván; megcsendesedett ugyan, mindazon által, hogy a tiszteket értsék; elolvastattuk előttük, az Auditoriumban jelen lévén mindnyájan Tisztel. Professor és Praedicator uramék, és a Nemes Tanács is a Communitásnak öregjeivel együtt.

Die 24. Augusti.

A scholabeli deákság conspirálván az elmúlt pénteken, benne 105 elmentek Bösörmény felé. Már némelyek jönnek vissza kérvén gratiát és befogadtatást. Deputáltatnak azért a Camarák perlustratiójára Curator, Egyházi, item Ajtai András, Király Mihály uraimék, ma pedig véghez vigyék. Die 21. Septembris in Congreg. S. et C.

A várad i Bloquadabeli hadak, a környékbeli hegyen lévő szállóket igen prédálván; megorvoslására a hadi tiszteket, valami discretióval kell megkeresni.

In protocollo liberae regiaeque civitatis Debreczen ad Annum 1705, diem 20. Septembris et sequentes, haec consignata repe-riuntur inter alia:

Megparancsolta szorossan a Mltgos Fejedelem, hogy ha a német erre jó, meg ne várjuk, hanem városunkat pusztán hagyan, előlle elmenjünk.

Jöttünkben (a Szécsényi ország gyűléséből) a Jászságon a helyeket, Árokszállást, Bodot és egyebeket pusztán is tanáltunk, mivel a Német Kecskemét felé nyomult.

Die 24. odaérkezett Kecskemétre, Kőrösre a Német tábor, a magyarság pedig Mltgos Generalis Károlyi Sándor urral melleleg járván, jeles portázásokat tettenek s nyereségekkel jártanak, a mint Ő Nagysága minduntalan megírta.

Die 30 Kecskemétről elindulván a Német had, vette útját Szólnok felé, melyen megrettentünk, hogy egyenesen azon által kelvén, reánk jó, de szándékát Csongrádra fordította.

Onnan Szegedre ment, holott is a Tiszán által jövéen, fordult fel Vásárhelyre, Turra, Túr-tőre.

Melyen annál jobban elrémultünk, tudván bizonyosan, hogy már csak felénk fog jönni, megvárni lehetetlen, mert nem engedik, elfutni káros, mert mindenünk itt vész.

Die 17. Octobris. Mltgos generalis Gróf Eszterházy Antal ur Ő Nagysága 7000 gyaloggal és feles munitiókkal ide száll. Kinek is instructiójában volt, hogy ha a város népe magát opponálná, és a várost pusztán hagyni nem akarná, tüzzel vassal kiüzzön, kergessen bennünket.

Mltgos Generalis Károlyi Sándor ur Ő Nagysága is érkezvén s hasonló parancsolatja lévén a Mltgos Fejedelemtől, szorgalmaztattak az elköltözésre.

T. Biró uram Tokajba menvén a Mltgos Fejedelemhez, onnan Nyiregyházáig kisérvén; semmiképpen nem obtineálhatta, hogy helyben hagyjanak bennünket.

Die 18. A Mltgos Generalis megizente, hogy resolváljuk magunkat, akarunk-é elmenni vagy maradni, ha nem, adjunk 500 gyalogot és 200 szekeret.

Azonban Deák Ferencz kapitány uram levele érkezvén, hogy bizonyosan Túr-túnél a Német ezen kívánsága elbomlott, annyival is inkább, hogy Károlyi Sándor urnak oly parancsolatja volt: égesse fel a várost, jobb senkié ne légyen, mint az ellenségé.

Összegyűlvén azért mind az egész Tanács és Communitás, Generalis Gyürky Pál ur által megizenték Ő Nagyságának, hogy csak meg kell lenni, költözzünk el, hogy nehezebben ne essék, ha a hadak által kényszerítettnek bennünket kihajtani.

A város népe is utczánként összegyűjtetvén, felső járásra Pósalaki János, alsóra Lévai István Notariusink által megizentük, és Nagyságok parancsolatját írásból elolvastattuk.

Keserves szomorú sententia, Istenünk nagy ítélete ilyen romlásra jutni: holott, ez a város sok száz esztendőktől fogva, tüzek, vizek, Török, Tatár s több ellenségek közt, főhajtással s maga alkalmaztatásával, mindenféle való adommal megmaradt.

Die 29. Octobris. A nép a felrakodáshoz éjtzaka kezdvén nagy sirással rivással egymás nyakára való borulással, jajgatással megindul. Sok csak felesége, gyermeke kezét fogta, minden jószágát itt hagyta, csak harmad napra való kenyeret sem vihetett. Sok cselédjét, gyermekét eltévesztette, azt siratta, kereste. Azután, sokaknak férje, szekere itthon nem lévén, minden jószágoknak itt hagyásával kellett házából kimenni. Soknak gyermeke, marhája eltévelyedett, azt tudakozta, kereste mindjárt a kapun kívül. Soknak szekere mindjárt eltört a városban, kinek a városon kívül, azzal veszekedett, csinálta amint lehetett.

Lehetetlen nyelvnek kimondani, mίνémü bódulás vólt ez ily hirtelenséggel. És így a nép Hatház s Kálló felé, némely része Tokaj felé által a Tiszán eltakarodott, némely gyalogok hátra maradtak fegyveresen. Biró Uram is bizonyos lovasokkal itt maradt a városban, fel s alá járt, vigyázott. 200 köböl lisztet süttetni osztott volt ki a kapitányság utczánként, abban kit ki süttötenek, némely a tekenőben, némely a kemenczében felejtette.

A katonaság mindenfelől neki tódulván a Városnak, a kenyeret magok keresték, szedték, egyébbhez is hozzá nyultak amit találtak.

Grationalis leveleket folytatott Mltgos Generalis Gróf Leopoldus Schlick a Német Armadának egyik Generalis Commendója, melyeket is Debrecenre, a Hajduvárosokra, a Sárreite melléki helyekre dirigált vólna, melyekben hitre esküvéssel fogadta, hogy semmi bántása, sem fegyverviselő embereknek, sem

egyébb lakosoknak nem léssen, csak legyenek veszteségben, és régi jó kegyelmes urok Leopoldus fiának, mostani Josephus Császár Ő Felségének hűségére térjenek meg. Példa nélkül való veszedelem az ok nélkül való pártütést követő, ne essék rajtok.

Intercipiálván a kuruczok ezen leveleket, vitték Mltgos Generalis Gróf Eszterházy Antal ur Ő Nagysága után. Fancsika tájáról egynehány dragonossal visszajött Ő Nagysága a városba, mind azért, hogy lássa, ha a parancsolat szerint elfutott-é a város népe, mind pedig, hogy itt az ellenség jövetele felől bizonyost érthessen, mind pedig, hogy azon leveleket megmutassa. A minthogy a Hajdú városoknak szólott, Biró Uramnak meg is mutatta Ő Kegyelme háza előtt, a lóról le sem szállott, hanem egy kevés ideig az utcán állván, elbucúzván, a Tábor után ment Pályi s Léta felé.

Estve felé Mltgos Generalis Károlyi Sándor ur Ő Nagysága is érkezék, szállván Biró uram házához, holott Ő Kegyelmevel sok ideig beszélgetvén, ottan-ottan lárma esett Szoboszló felől, hogy jó a Rác, Ő Nagysága Károly felé, Biró uram pedig éjfél tájban Tokaj felé elmentenek, hagyván itt egynehány lovasokat.

Die 20. Octobr. Említett Mltgos General. Károlyi Sándor ur Ő Nagysága hadai, u. m. Gencsi Zsigmond, Nyúzó Mihály, Kárándi Mihály, Bakó István, Deák Ferencz, Szücs János, Bossányi Zsigmond kapitányok ezerei és sok elegy-belegy katonaság, Hajdu városi, Böszörményi, Dorogi, Fejértói, Kállói otthon tekergők, és ittvalók is sok csavargók a városnak estenek.

A börtöket a piacon, utcákban, házakat, börtöket, kamarákat, rejtekeket, pinczéket felvertének, vermetek felástanak, dúltak, prédáltak, ittak, hordó borokat kivagdaltanak, tyúkokat, lúdakat, púlykákat, disznókat elvittének.

Ajtókat, ablakokat, kemenczéket sok házaknál össze rontotának, és ki tudja leírni mit követtének.

Die 21. Szerda napon a Német Armáda érkezik a város alá, kinek Generalissai hárman főbbek. Generalis Mareschallus Herbeville, Gener. Gróf Leopold. Schlick, Gener. Johannes Henricus Detrika, Klöklsperg, vólt egy dánus Generalis is.

Husz Regiment amint hallottuk, hata benne a Dániai király

népe, Ráczság is volt véle, mennyire való, nem értettük bizonyosan. A Tóczón kívül a mezőben telepedett meg a derék Armada, de be a városba is sok jött be, pedig elsőben csak őrizni, hogy prédának, boritalnak ne essék hirtelen a had.

Harmadnap mulva, beszélik a kik itthon kapattattak valami nyomorultak, hogy engedtetett volna a szabad préda.

Kútakat nagy méjjekeket ásott a tábor helyén szokása szerint. A mig itt volt pedig, a többi között ilyen károkat tett:

Templomokban, a nagyban nevezeteskár nem esett, harangok s az óra épen maradtanak; egynehány székek forgattattanak fel. A szőnyeg a predikálló székről, a kántor vesszeje elvitetett, az énekes és passios könyv eltéptetett.

Kis templomban, a predikálló szék superlátja kivagdaltatott, a keresztelő kanna tálából elvitetett, a bírák s praedikátorok székei helyéből kiforgattattak, a perselyek felhasogattattanak, egyikbe bele ganajlottanak, így profanálták.

Scholában, mind a Pataki mind az itt való bibliotheka elprédáltatott, több 300 Authornál, sok könyv szélyel téptetett, sok félig megégettetett, sok levelenként a Currián, utcán és tábor helyen elhintetett, sok porba ganéjba kevertetett, a thékák össze forgattattanak, deákok oda hordott ládáit felhasogattattak, térdig ért a házakban az össze zavart papiros. A csengettyük is elvitetettnek, az apróbbak innen alól a Columnáról, a senior háza ajtaja elől. Sok kemenczék, mind a Classisokban, mind kamarábban össze törettettek, némely falra ezt irták „Veni-
mus ut amici, fugistis ut inimici. Fugistis in vestri ruinam etcetr.“

Typographiánk szép vala, de az is mindenestől elbomla, nagyobb része a betűknek kaskákba rakattatott volt, a Tarkáta nevű városháza kapujának északfelől való boltjának rejtekében; de az kivágattatván a kuruczok által még kedden; a betűk a kaskák-
ból kiforgattattanak. Párnákból kihalogatott és szélyel szórat-
tatott tollakkal, porral, gazzal, szemettel, boltbéli aprólékokkal
össze kevertetettnek. Kiváltképpen bécsi korom is lévén a betűk-
kel együtt, melyel nyomtatni szoktanak, annyira elfogott mind be-
tűt, tollat, port a boltban, nagy bajjal seprettetettnek együve a betűk
mind gazostól. Sok betűt az utcákon, mezőkön és tábor helyeken,

mind itt, mind másutt hintettenek el. A typographia háznál maradt betűk, sötű és egyéb eszközök is oda vannak.

Patikabeli szerszámunknak a javában, három ládával, a mit hamarjában össze lehetett kötöztetni, elvitettük; de a mi itthon maradt, mind a póczkából, mind amely edények ón s réz mozsárok eszközök elásattattanak a földbe, oda vagyon. Laistrom szerint szedte kezéhez a tábori patikárius; amint az ott felejtett vagy hagyott írásból látszott. Némely vizek, fűvek, gyökerek meghagyattattanak intacte. Ezt mindazáltal, ha Isten megtart városostól, hamarébb felépíttethetjük, mint a typographiát, meg lévén a praecipuumok lett legalább frt 4000 kár.

Tanácsházaknál, az öregben az asztalokról a zöldposztók lezaggattattak, székek, asztalok össze forgattattanak, üres ládák felbontattanak, a falakon lévő képek, insignék eltéptetettek.

A Pataki typographia ott lévén, a betűk hasonlóképpen mint a magunké, kiforgattattanak s elhordattanak. Ott lévő régi missilis csomóbeli levelek elzaggattattanak, szélyel hintettek. Egy öszve olvadt harang darab is, mely régtől fogva ott állott, elvitettetett.

A kicsinybe az ajtó bevagdaltatott, zárja elvitetett, kemenéje leontatott. A város cimere és a Justitia képe, mely Anno 1700 depingáltatott, rámájáról levétettetett s oda vagyon (N. B. aliena manu e van oldalaslag írva: Ezen cimer Mosonyban megtaláltatott és 1751-ben haza is hozattatott.) A posztó az asztalról kézbe akadt. A Conservatoriumbeli skatulyák elhasogattattak, öszvekötözött csomóbeli levelek, eleitől való portiózások adózások, laistromi számadók könyvei szélyel hintettek, protocollomok táblájokból kiszaggattattak, egynehányból csak a fehér tiszta papiros metéltetett ki, egynehány teljességgel elveszett, melyeknek laistroma ide alább inferáltatik.

A belső rejtek is feltörettetett, ajtajának zárja ugyan meghagyatott, de az ütközője elveszett, a benne lévő két öreg fekete láda, melyben csak régi írások, levelek, minuták voltak, felvagdaltatott. A pádimentom egyik végiben, ugy házban a déli szögletben az almárium alatt felszaggattatott.

A szalonnás házban is ami volt össze forgattatott, ott lévő

kopják, melyekkel Colonellus, Hercules Montecuculi, midőn quár-télyban Anno 1703 itt volt, csináltatott farsangra s itt hagyott, össze tördeltettnék, hasonlatosképpen a melyeket magunknak kellett volt csináltatnunk, egynehányat Károlyi Sándor ur pa-rancsolatjából Ő Nagysága hadai számára.

Bizonyos számú nyergek is voltak lodingokkal s egy tonna töltéssel, azok is ott maradván elvitettek.

Alsó házban az ajtóról, a falbeli almáriumokról a záruk le-vétettek. A város czimere a falról, (mely még Anno 1600 Rudol-phus Császár idejében irattatott, midőn a város privilegiumit con-firmálta, és a cimert a sebess tűzbe szálló s magát megégető Phoenix madár képpel ujitotta, veres viaszszal való pecsételést engedte, amint a Donatióban bőven vagyon declaralva) levettétnék, szélyel vagdaltatott. Az itt levő csomóbeli levelek is, mint oda fel, ugy jártanak. Az asztalok innen amonnan kerültenek elő, a zöld posztó rólok levétetett.

A sáfár házban is az almáriumok felhasogattattanak, asztal s székek felforgattattanak, pádimentom rúttól felásatott, a régi mérő serpenyő elvitetett a fontokkal együtt.

Vásárbirák házatól, noha elásták volt, ama régi réz mázsa, egész és fél réz pint, réz itce és meszely, melyeket még a régi dicsőséges magyar királyok idejében hozatott volt a város Budáról, elvesztenek, még a vékákban sem sok maradt.

Város korcsmaín maradt borokon való kár Kardos sze-rént fl. . . .

Városházánál, Vendégfogadónál, Hortob. hidnál 536—31. Égettboros háznál maradt 5600 itce égetbor, mind elve-szett s lett kár . . . ft. 5600.

Ezen kívül az üstök is oda vannak.

A város régi pallosa kétélű nagymarkolatu, melylyel halálra sententiáztatott embereknek vétetett feje, a városházánál lévő kútba vettétnék, az bódulásban kivétetett, csak a hüvelye mara-dott, az is össze ázott.

A Tanácsházba asztalra való csengettyük is kiszedettek a kútból.

Az utcákban házak, kamarák berontattattak, pincebeli bo-

rok, kifurattatván, némelyeknek fenekai kivagdaltatván, némelyek hordóstól elvitetvén, oda lettenek.

Búza, árpa a vermekből megszámlálhatatlan.

Szalonna, káposzta is sok.

Méz feles, mivel most jó ideje volt, és az emberek beszerzetek vala.

Szűrszabók szüre 600 vég.

Párnák kihatogattatása miatt a toll annyira ellepte az utcákat, udvarokat és a tábor helyét, s a város környékét, mint télen a hó.

Malmok orsói, korona vasai leszedettenek, s csak kevés malmom maradt épen meg.

Szénáink eldulattattanak, az utcákon, udvarokon, árpával, búzával, gazzal össze kevertetvén, térdig járhatott ember benne.

Gulyák, ménesek, juhok, a Tisza felé ingattatván, türehető kárral megmaradtanak az ellenségtől, hanem magunk nemzete tett károkat benne mind lopás, mind erőszak által.

Szappanos és vargamesteremberek üstjei, kinek katlanjáról, kinek verméből elvitetnek.

Tűz által, Istennek kiváltképpen való gondviseléséből, kevés kár esett; hanem Hatvan, Uj és Vargautcákon égtenek meg egynehány házak. Csudállatos kegyelme Istennek, ily meleg száraz időben, annyi külömb, külömbféle nemzet s kiváltképpen részeg emberek között, hogy több tűz nem támadott.

Verembe hányt jószágai az embereknek, annyival hamarább feltaláltathtattanak, mivel a futás hirtelen esett, megtetszett az ujjásás a földön.

Lehetetlen a sok kárt specificálni, ezeket csak pro memoria kellett protocollalni. Isten az, ki e szörnyű pusztulás után ismét kegyelmesen megépíthet s vigasztalhat bennünket.

Die 28. Octobris. A német tábor mai napon elindult és szakadt a Pályi folyáshoz.

Die 29. Biró Uram egynéhány magával haza jött Kereszturból az arra felé futott nép közül, és a prédálók ellen vigyázott s vigyáztatott szorgalmasan a városban, s tűztől oltalmaztattak

házakat egynehány napokig, a város népe is aprónként haza kezdett szállani.

Bíró Uram az utcákat tisztogattatta, holt testeket eltemetett, Isten gondviseléséből mégis lakosaink közül keveset vágtanak le, legfeljebb 4—5 embert öltenek meg, kiket itt a város körül kaptanak.

Die 9. Novembris. Kis-Várda tájára futott lakosinknak egyrésze haza érkezik.

A szőlő hegyeken, mindennyi veszedelem között is maradt valami kevés, melynek beszédésére az emberek feltakarodtanak a Berettyón innen.

A Váradi Blokada ismét Diószegre száll, hová is mindennyi romlott állapotunkban, feles számú kenyeret s abrakot kellett adminisztrálnunk.

Most már bezárom a napló közlését, mert a következő pontok egyházi s különösen iskolaügyi tekintetben, ami most előttünk fődolog egyáltalában nem kínálkoznak oly érdekes tartalommal mint az eddigiek. A következő néhány sorban is csak a z i s k o l a ü g y r e leszek némi vonatkozással.

II. Rákóczy Ferenc már idézett Emlékiratában felhossa, hogy az osztrákok mily durva színekkel festik a magyarnemzet jellemét, erkölceit, műveltségi állapotát stb. „Néha ugymond, durva, barbár szokásokkal vádolják, majd a tudományok és szépművészetekbeni járatlanságát vetik szemére, néha dorbézolóknak, restnek, kincsvágyónak állítják. Sajnos — ugymond, hogy az, mi az itt leírandó 8 éves háboru alatt történt, nem fogja az osztrákokat hazugságban hagyni, de az, amit előadandok, jele és keserü gyümölcse az ausztriai ház atyáskodó uralkodásának, mely alatt az egész nemzet oly szokásokat vett fel, mint a rosszul nevelt gyermek, melyekért csak atyját lehet kárhóztatni. Mert az osztrák házból melyik király alapított kollégiumokat, melyek az ifjuság nevelésére szolgáljanak; melyik állított akademiákat, hogy a nemzetet a tudományokban és szépművészetekben oktassa. . . . stb.“

Amit Rákóczy ez utolsó sorokban mond, értve azt, miként

szabatosan kétségenkívül ő maga is értette, nem a fejedelmek egyéniségére vagy személyére, hanem inkább azok kormányférfiaira, környezetére és tanácsadóira; — az, teljes igazságot tartalmaz. A mohácsi vész után századokon keresztül nyoma sem látszik annak, hogy a bécsi kormány, a magyar haza művelődésének előmozdítása végett, felsőbb vagy alsóbb iskolákat állítani még csak szándékozott volna is. Eféle törekvés voltaképen, csak a múlt században, Mária Therézia uralkodása alatt tűnik fel legelőször, ekkor is egyenesen az uralkodó vallás javára s egyáltalában nem szabadelvű magyar nemzeti, hanem tisztán jezsuitai szellemben és irányzattal.

Amit az államkormány hazánkban az iskolák állítására nézve elmulasztott, azt a protestánsok saját körükben, mindjárt a reformátziótól kezdve, századokon keresztül folyvást, a legnagyobb hadivészek, inség és nyomor között is hiven és buzgón teljesíteni igyekeztek. Igenszámos felsőbb és alsóbb iskolákat állítottak és tartottak fen, kitünőleg pártfogoltatva e tekintetben az erdélyi fejedelmek, némely egyes főurak, szabad városok s néha-néha a külföld által.

Azonban a legiszonyubb jezsuitizmussal szövetkezett államkormányának semmivel sem volt rendszeresebb gondja a törökök kiűzésére, mint a magyarországi protestáns iskolák pusztítására. Ezt minden illető történetismerők nagyon jól tudhatják.

A XVII-dik század utolsó s a XVIII-dik első évtizedeiben, a magyarországi református főiskolák közül már csak egyedül a debreceni állott fen, 1711 után ez is nagy nehezen, küzdelmek és sanyaruságok között. 1687-ben, a debreceni traktus lelkipásztorai, a debreceni főiskola számára fejedelmi segély kieszközlését kérvén Teleki Mihály főúrtól, nyilván mondják: „Egész Magyarországban nincs több nevezetes kollegium ennél; ne homályosodjék meg vallásunknak fáklyája.“ stb. Igenis, a sárospataki és pápai főiskolákat már évekkel ezelőtt elpusztította az üldözés. A debreceni tanács is különös nyomatékkal mondja 1704-ben amint láttuk: „a kollégiumok a hazában mind elpusztultanak; idegyülnek mindenfelől.“

Ime volt tehát idő, amelyben a kornak sajátlagos rendkívüli vészei miatt, a magyarországi (Erdélyt, melynek kedvezőbb helyzete volt, folyvást ide nem értve) ref. főiskolák közül, csak egyedül a debreceni állhatott és állott fen!

Ez az idő, nem ugyan vallásos üldözések miatt mint hajdan, hanem az állam mindenható s a centralizatio felé gravitáló szerencsétlen politika nyomása következtében, ismét eljöhethet, amidőn aztán, a nagy politikai bölcsesség özönvize, meglehet utoljára, de egykor, éspedig nem nagyon sokára magát a debreceni főiskola mostani alkotmányát is könnyen elborithatja és elnyelheti.

Mihelyt egyszer a törvényhozás azon tévutra vetődik, miszerént jogkörébe esőnek tartja mindenféle, tehát nemcsak az állami és községi, hanem az autonom felekezeti és a privát iskolákra nézve is kötelezőleg megszabni, hogy pl. egy-egy tanulóra hány \square lányi tér essék, egy teremben s egy tanító keze alatt hány tanuló legyen, hogy a tanítók és tanárok, hol, miként s milyen szervezetű képezdékben nyerjék képeztetésüket és oklevelüket, mely oklevél nélkül senki tanítónak és tanárrá nem lehet; ha majd meghatározatik pl. hogy minden nyilvános jogakademiában legalább is 8 sőt 12 rendes tanárnak kell lenni; hogy ha majd az iskolai könyvek monopoliumát is teljesen kezébe fogja venni a bölcs kormány; aminthogy azt már el is kezdette stb. stb; — egy szóval: ha eljő az idő éspedig nem az osztrák abszolút miniszterium és gróf Thun Leo, hanem a modern, liberalis és kulturállam törvényhozása által bevezetve, amelyben a magyar protestáns iskolák fenállhatása is szorosan meghatározott feltételekhez lesz kötve, mégpedig oly feltételekhez, melyeknek teljesítéséhez rendkívüli vagyoni erő kívántatnék: akkor, bizonyosan nem utánunk, hanem előttünk lesz ismét az özönviz, mely főiskoláinkból egy-egy kis nyomorult papképezdét fogna fenhagyni, haugyan a modern kultúra rövid idő alatt feleslegessé nem teszi a papokat és templomokat.

Népünknel, főurainknál, városi községeinknél tetemesen fogyott nemcsak a vallásos buzgóság és áldozatkészség, hanem az a valami is, amiből áldozni lehetne, azaz a vagyoni erő.

Azon képtelenséget nem állítottam soha, hogy a közoktatás

ügye egyedül a felekezetek jogkörébe tartozik. Ősmertem én is, miként már a reformátorok ősmerték, az államnak azon jogát vagy inkább kötelességét, melyszerént szükséges köziskolákról általában a közművelődés előmozdításáról gondoskodni tartozik. De vajjon az állam ezen kötelességéből következik-e az ő mindenhatósága a közoktatás ügyében; következik-e annak szüksége, hogy az állam még a nem ő általa állított és gondviselt autonóm felekezeti iskolák fenállhatását is, sűjjes anyagi feltételekhez kösse? Minden okossággal és szabadsággal ellenkező képtelen dolog lenne ez! Hol van az megírva, hogy a közoktatás és nevelés végcélját, csupán az állam járszalagán s az ő általa kimutatott uton és módon lehet elérni? Az a bölcs pedig még nem teremtődött meg, még Magyarországon sem, aki azt bebizonyíthatná, hogy az államnak jogában állana, a magyar protestáns iskolák életét aféle anyagi feltételektől és uniformisok felöltözésétől tenni függővé. Hiszen ez azt tenné; hogy ezen iskolákat, amelyeket egykor, a jezsuitizmussal szövetkezett államkormány az üldözés nyílt harcában sikertelenül akart végképen elpusztítani, sőt amelyeknek minden körülmények közötti fenállhatását, sikerült a legszentebb kötésekkel és törvényekkel biztosítani, — hogy ezen iskolákat mondom, most az állampolitika megakarja kerülni, s más uton szándékszik őket, már nem csak magokat, hanem velök együtt a többi szegény felekezetek szegény iskoláit is elpusztítani. Egyszóval: feltámad a gyanu, hogy a mindenhatóságra s centralizációra erőlködő állam vagyinkább államkormány sehogy sem akar rokonszenvezni az autonóm protestáns iskolákkal, épenugy, mint a különböző felekezetek jogegyenlőségével és viszonyosságával, amelynek eszméje, legközelebb amint láttuk, ami bölcs főrendi házunk válaszfeliratából is számkivetett és pedig egy r. kath. érsek indítványára s vezérlete alatt, s bizonyosan számüzetni fog a „szabadelvű“ alsó ház válaszfeliratából is.

Ne csudáld tisztelt olvasó, hogy az elmélkedés csapongásai most is e pontra vezettek. Őseink az államkormánynyal és törvényhozással szemben, mindenkor érzették és határozottan szem előtt tartották azt, miszerént a protestáns iskolákra vonatkozólag felállított követelések dolgában nem az a főkérdés, hogy v a n - e

pénzünk, hanem az, hogy van-e törvényes szabadságunk, jogunk és autonomiánk?

Most is ide megy ki a dolog veleje. Egyházunk és iskoláink szükségeinek közálladalmi költséggel való fedeztetése s a teljes tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság törvényben vannak bár ki-mondva, mégsem lesz belőlök semmi mindaddig, míg a klérus hatalma és előjogai az országos javadalmak tekintetében is meg nem töretnek. Legszentebb reményeinkre, terveinkre, számításainkra gunyakacajjal felel a zord való. Sem kormányba, sem törvényhozásba teljes bizalmunkat nem helyezhetjük; ezek sok tekintetben magokkal is jöltelhetetlenek. Szegény magyar protestáns lelkészek és tanítók, mahólnap mindenfelől elhagyatva egyedül állunk s hangzik hozzánk is az apostoli szózat: „Viseljetek gondot magatokról“ stb.

De a joghoz minden körülmények közt törhetlen szilárdsággal ragaszkodni kell. Azt feladni, árúba bocsátani, vagy afelett alkudozni megfoghatatlan nagy hiba lenne.

Komenius Amos Jánosról olvastam valaha, hogy midőn mint morvaországi ref. szuperintendens az üldözők által hazájából kiltatva számkivetésre ment, megállott honának határbércseinél s visszafordulván, ünnepélyes hangon elmondá az evangyéliomi protestántizmus főbb igazságait s kérte az Istent, hogy ezeket az ő hazájából végképen kiirtatni, kienyészni soha ne engedje. Ugy is lőn; a vészterhes évtizedek alatt erdők rengetegeibe, bércek barlangjaiba vonult az evangyéliom, mignem századok mulva, a mind halálíg hivek nemes önérzettel és becsülettel léphettek ki a világ eleibe.

Nekünk is az evangyéliomi pozitív keresztyénséget s egyházi és iskolai szabadságunkat elborítással fenyegető bármi kevély áramlatokkal szemben nyugodtan meg kell állanunk. A győzelem ha késik is, de végképen elmaradni nem fog.

Révész Imre.

II.

A dunáninneri ág. hitv. evang. lelkészi értekezlet.

Ámbár a dunáninneri ág. hitv. ev. szuperintendentiában több esperességi papi conferentia létezik: mégis szükségesnek látszott, hogy kerületi értekezlet is alapíttassék. Így tartottuk meg Pozsonyban szept. 7-kén az első, alakító tanácskozást.

Igen tisztelt főpásztorunk, Geduly Lajos püspök ur, a szentháromság segítségül hívása után kikéri lelkészi karának abbéli tanácsát: mitévő legyen az ugynevezett „protestáns-egylet“ irányában? Higgadt hangon, de melyen az indignatio meglátszik, felolvassa az említett egylet két, hozzáintézett levelét. Az egyikkel megküldik neki az egylet szabályait; a másikkal — szemelől tévesztve egy evang. főpásztor hivatását — fölszólitják, nyujtana nekik segéd-kezet azon „missióban,“ melyet létesíteni szándékoznak! Erre a jelenlevők között általános felindulás támad; némely ajakról: „ez sz ség!“ fölkiáltás hangzik. A kedélyek némileg lecsilapodván, szót emel Baltigh Frigyes, lipótó-szent-miklósi lelkész és alesperes. Mindenekelőtt Istennek hálát mond, hogy kerületünkben az egyletnek — melynek iránya sok tekintetben veszélyesebb, mint a külföldi hason egyleteké, egyetlen egy tagja sincs. Ennélfogva feleslegesnek tartja, hogy ugy szuperintendens ur — kinek hivatását az egylet, ha még kegyeletet ismer, mégis megkimélhette volna, — mint a kerületi gyűlés szót emeljen oly egylet ellen, mely szuperintendentiánkban egyetlen egy hívet sem szerzett magának. Így beleegyezik, hogy kerületünk hivatalosan egyelőre ignorálja; ennek ellenkezőjét a püspök és a kerület méltósága alatt állónak tartja. Különben kijelenti, hogyha ő maga hasonló tévedésbe esnék, kérve kéri a főpásztor urat, hogy függeszsze fel hivatalától, mit csak nagy hálával fogadna. Végül megbotránkozását fejezi ki afelett, hogy ama társulat „a missio“ szót merte használni, miután tudvalevőleg csak ágenseket akar küldeni, kiknek feladata agitálni és hitet és egyházat aláásni. Általános helyeslés után elnöklő püspök ur kijelenti

a megállapodást, hogy a kerület amaz együletet egyelőre hivatalosan ignorálja, és megígéri, hogy ő, benne vetett bizalmunknak megfelelni fog. Mi pedig örvendettünk, hogy oly főpásztorunk van, ki bölcs tapintatával ama kártékony együletnek keletkezését dioecesi-sünkben meg fogja akadályozni. Nem lesz érdektelen a megjegyzés, hogy kerületünk 95 rendes lelkésze közül 61 szigorú orthodox, 21 hívő az evangyéliomi szövetség szellemében és csak 13 rationalista vagy indifferens. Ki merte volna ezt reményelni ezelőtt 30 évvel, amikor lelkészeink majdnem kivétel nélkül rationalisták voltak!

A második tárgy püspök ur indítványa volt: egy kerületi gyámoldának, a dunántuli ilyenmü intézet mintájára, alapítása, nyugdíjintézetül ugy a lelkészek, tanárok és tanítók özvegyeinek, mint az elaggott, hivatalképtelen egyházi tisztviselők számára. Ezen atyailag gondoskodó szeretetteljes szívből eredő indítvány egy értelemmel elfogadtatván püspök ur, Geyer esperes és Szeberényi Lajos kerületi jegyző urak megkéretnek, szerkeszteni a keletkezendő kerületi gyámolda statutumait, hogy azok az egyes lelkészeknek, tanárok és tanítóknak megküldettethessenek. Valóban áldva lesz ezen első kerületi conferentiánk, ha ezen emberbaráti terv megvalósul!

A harmadik tárgyat képezte Frecska Lajos, limbachi lelkész értekezése: honi theologiai tanintézeteinkről. Kiindulva azon szempontból, hogy a papi értekezleteknek az is feladatuk: tisztázni a nézeteket azon tárgyak felől, melyek a rájuk következő gyűlésekben előfordulni fognak, olyan tárgy pedig jelenleg a theol. tanintézetek rendezése azon főpásztori és hittanári értekezlet folytán, mely 1869-ben Acsán b. Prónay Gábor főfelügyelő ur ő nagyméltósága vendégszerető házában tartatott meg: nem tartja feleslegesnek jelen értekezletünkben ezen ügy komoly átgondolását. Az acsai értekezlet jegyzőkönyvének első része kívánja az eddigi 3 theol. tanintézet helyett egy önálló, tökélyesen fölszerelt theol. akademia föllállítását. Fölolvasó az egy akademiát az eddigi intézetek helyett nem pártolja, a következő okokból:

1. Ily módon hazánkban a theologia monopolizálása ke-

letkeznék, ami pedig jelenleg, mikor a korszellemre oly nagy hangsúlyt fektetnek, és igen féltő, hogy az egyetlen akadémia radicalis irányt vehetne, — igen veszélyes. Jobb, ha eddigi tanintézeteink maradnak meg, részint, hogy versenyezzenek egymással, részint, hogy a theol. hallgató menekülhessen oly tanintézetből, melylyel nem rokonszenvezhet, olyanba, mely művelődésére áldásos lehet. Megemlékezik az egyházunkban létező viszonyokról, melyeknél fogva lehetnének oly ifjak, kik inkább külföldön végeznék el az egész tanfolyamot, vagy éppen végkép lemondanának a theol. pályáról, mintsem hogy az egy meghatározott akadémiában tanulnának.

2. Az egy honi akadémia az egyetemet, s a külföldi egyetemeket nem pótolhatja. Csak szármalmas surrogatum. Magok honi tekintélyeink mondják: „Némely ifjaink, külföldi egyetem helyett, a bécsi ev. theol. tanintézetbe mennek, mi a kitűzött célnak nemigen felel meg.“ Teljesen igaz; de nem azért, mintha ott honi egyházunk szükségét tekintetbe nem vennék, mert hiszen az egyházjog és a gyakorlati lelkészet tanárai rendszerint Magyarországon hivataloskodott papok; hanem mivel az csak „theol. akadémia“ s nem egyetem. Alig van tudományos szak, melyben oly sokoldalú képzettséget lehetne szerezni, mint a theologia, hanem csak az egyetemen, hol a philosophiából nem csupán metaphysicát, logicát, bölcsészet történetét és hasonlót, hanem a philosophiát egész terjedelmében adják elő. Korunkban például a természettudományok szükségesebbek a theologusnak a mindennapi kenyéرنél. Ezeket csakis rendes egyetemen hallgathatja s a szerint osztja be theol. collegiumait. Egy másik különösen a dogmaticával foglalkozik, azért a szorosabb értelemben vett bölcsészetet veszi tüzetesen elő. Megint egy másiknak szenvedélye az egyházi történelem, ez hallgatja a philos. facultásban a világtörténelmet vagy valamely ország vagy korszak specifus történetét; ismét egy másik a classica philológiát, a keleti nyelveket, a modern szépirodalmat, amint éppen választott theol. főtárgya szükségeli. Egyetemen kívül — különös magán vas-szorgalom nélkül — egyoldalú, dilettáns a theol. képzettség. Ha pedig jól rendezett egyetemünk van, külön tanárképző intézet sem szük-

séges, mi pedig most égető szükség. A felolvasó utal azon vészes szellemre, mely a „protestáns egylet“ kezdeményezése folytán hazánkban kezd terjedezni. Igaz, hogy eddig hittanáraink közül egy sem tagja ama társaságnak; de ki lát a jövőbe? A sárospataki iskolának iránya — például — most egészen más, mint 10 évvel ezelőtt. Különös színben tünteti azt elő egy sárospataki hittanárnak a Figyelmezőbe tévedett cikke, ki azon kérdésre, hogy mint radicalis miért nem lép ki a prot. egyházból, azt válaszolja, azért, mert sokan vannak vele egy véleményen, azaz radikálisok; hogy mások tiszteljék az ő véleményét, mint ő tiszteli minden ember vallásos meggyőződését; tehát ha az az ember méltóságával homlokegyenest ellenkeznék is. Ilyen vélemények mellett a theol. tanintézet, a lelkész csupa formalitás, minden komolyabb célt nélkülöző játékszer s így felesleges. De ha a theologia nem volna egyéb, mint — mikép azt a „theol. reform“ emberei hazánkban sürgetik — a korszellem visszhangja, uszás a folyammal: akkor az erkölcsiség is — mint azt az Internationale borzasztó, mindinkább tovarapódzó, korszelemmé váló materialisticus eszméi bizonyítják — veszélyeztetve van. És amily joggal azon sárospataki hittanár ur indifferens a vallási meggyőződés irányában: épen azon joggal mondhatná azon szerencsétlen lelkész, kinek gyülekezete nagyobb részt tolvajokból áll s fele rendesen börtönben ül, hogy ő tiszteli gyülekezete erkölcsi meggyőződését, bűnük ellen nem predikál s így velök tart, s válaszolhatna azon kérdésre, miért nem lép ki, mint tolvaj a lelkészi karból, azért, mert gyülekezete nagyobbrészt szinte az. A vas következetességet nem szabad szemelől tévesztetni. Azért lobbanthatja az atheista Sandvoss a német „protestáns-egylet“ szemére, hogy az atheisták becsületesebbek, mint az ő tagjaik, mert ezeknek nincs bátorságuk kimondani, hogy nincs Isten, holott erkölcsi világrendjük ugy mint istenfiuságuk csakis phrasis. Németországban, igaz, nagyobbrészt a protestantizmus elvei, melyeknek összege a principium materiale, a hit által igazulás, uralkodnak, habár nem is oly hatalmasan, mint például Skóciában; de a honi protestantizmusban még igen hatalmas a féktelenné lett, eltorzított s így ellenkezőbe átcsapott formale principium, mely mint forma magában üres.

ugyan, de elferdítettve minden egyébnek lehet elve, csak a protestantizmusnak nem. Tudjuk a történelemből, hogy honi protestantizmusunk a németországi szabadelvű mozgalmakat rendesen tüllozta (az unitarizmus elterjedése stb.), valamint most is történik a „protestáns-egyletek“ elveivel, melyek künn mérsékeltőbbek, mint nálunk. Minthogy pedig Németországban a theologia határozottan jobb irányt vesz (már csak a két kis egyetem, a heidelbergi és jénai rationalisticus), míg nálunk a sárospataki iskola megváltozása ellenkezőt mutat: nem hihetem, hogy egy honi akadémia a külföldi egyetemeket pótolhatná; de azt még egy honi egyetem sem teheti, mert képzelhetlen, hogy oly tanerőkre tethetnénk szert, minők a külföldi egyetemi tanárok. És ha volna is félmilliónk, egy ág. hitv. ev. theol. intézet alapítására, a pénz lángelméket mégsem teremthetne. Mindazon férfiakat, kik nálunk hajdan vagy az újabb időkben valódi kitünő theologiai munkákat irtak, nem honi tanintézetek, hanem külföldi egyetemek képezték ki. És ha most vesszük a testvér ref. egyház azon lelkészeinek, kik külföldön nem voltak, egyrészt, a szűk látkörrel, journalistikus prédikációkkal, regény reminiscentiás phrasisokkal, Ballagi ur öntudatlan visszhangozásával, egyetlen beszélő nyelvökkel, radicális és mégis fanatikus, primitiv modorokkal: mi lenne belőlünk, luth. lelkészekből, ha oly ritkán látogatnók a külföldi egyetemeket, mint ref. kollegáink?

3. Az egy theol. akadémia, amellet, hogy a célnak meg nem felel, egyoldalú, theologusokat nevelve és a tanárképzésre eszközökkel nem bírva, azért sem kell, mert több theologus-ifjat visszatartóztatna a külföldi egyetemek okvetlen szükséges látogatásától. Igen természetesnek látszanék theologusaink ily mentegetődzése: hallgattam már itthon 4 évig az akadémiában theológiát; minek menjek még külföldre is? Jelenleg azonban a külföldi egyetemek látogatása mintegy erkölcsi kötelesség. Bizony csak küldjük ki theologusainkat! Ne vessék el lenem azt, hogy vannak köztök olyanok is, kik künn még azt is elfeledik, mit itthon tanultak. Olyanokon a honi akadémia sem segítene. De kin mulik? Az egyetemeken — mint olyanokon —

nem, mert ezeknek nincs joguk, az idegenektől vizsgálatot követelni; hanem igenis mulik egyházi szervezetünkön, mely sok vizsgálatot szab meg, s mégsem vonja candidatusait kérdőre azon tantárgyakból, melyeket külföldön hallgattak; — főtanodai rendszerünkön, mely gyermekes fegyelmevel, sok felelésével és vizsgálásával, jurare in verba magistri-féle szűkkeblü, türelmetlen modorával ahelyett hogy a tantárgyat a hallgatókkal megkedveltetné, kelletlen-, ízetlenné teszi, és theol. hallgatóinkon, kik gymnasiu-mainkból, melyek oly kevésbé evangyéliomi szelleműek — kikerülvén, a nagyobbbrészt romboló theologiai irány befolyása alatt a külföldi egyetemi élet szabadságába vakon dobják magokat. S itt óvok mindenkit különösen Jénától és Heidelbergtől. Sok theologus, anélkül, hogy hallott volna valamit a materiale principiumról, azaz, hogy csak sejtelve is volna az egyházi tanról, egészen fölfordult nézetekkel elmegy Jénába. Oh mennyi sárkányfogvetéssel vádolhatjuk honi egyházunk földjén, csak a jénai Rückertet († 1871)! Jellemzett ifjaink azután csak röhögni (bocsánat, nincs rá illőbb kifejezés) tudtak, ha valaki csak elkezdé a Johann Péter-t (t. i. Lange-t, ki Schenkelt színváltozása után ki-rekeszté a bibliai mű munkatársai köréből), emlegetni, s midőn Rückert, kinek durvaságát az ő pártjának lapjai nyíltan bevallák, így élceskedett: „Kahnis ist noch immer der alte canis.“ Így azután visszajőnek Jénából tele göggel, kiméletlen élcekkal, itéletekkel mérséklet nélkül, és — üres fejjel. A heidelbergi Schenkel mostani tudománya is nagyobbbrészt merő maró élcekből, s mennél képtelenebb, annál vakmerőbb állításokból áll. Semmi sincs, mi a theologus szivét anyira megmérgezni, tö-rekvését anyira zsibbasztani tudná: mint a hit-tanár cynicus élce; a cynismust felesleges tanítani, tanulni! De a ki, például Halléban, hogy mellőzzem Berlint és Lipschét, érteni, ismerni kezdi az ottani vallásos élet hatalmasan lüktető üterét, árvaházát, missióját, diakonissa-intézetét, paedagogiumát, népiskoláit, bibliaintézetét, süketnémákkal, tébolydottakkal, fegyencekkel való bánásmódot, ifjak egyletét s egyéb humanistikus egyházi intézeteket, a meglehetősen tiszta liturgiát, melyről otthon fogalma sem volt, a hittudomány óriásaival való

társalgást, mely váratlan fényt vett könyveikre: az mindenesetre igen sokat nyert, habár még oly kevés kollégiumot vett volna is. S ki mégsem nyert, annak elegendő alapja sem volt, mi annál sajnósb, hogy míg mögötte már 3 évi tanfolyam van, a németországiak egyszerű gymnasiális pályájok után mégis sokat nyernek. És erre sok pénz nem kell; hanem igenis utazásokra, de nem holmi rajnai és schweitz-i kéjkirándulásokra, hanem a hermansburgi missio-házba, a hamburgi Rauhes-Haus-ba, a berlini és drezdai műkincsekhez, a legnevezetesebb tanárokhöz hospitatiókra, a hatalmas hitszónokok meghallgatására, a lelkészi és tanítói seminariumok megismerésére stb. Erre szép stipendiumaink vannak; ha főuraink keveselik, tessék azokat szaporítani: abból egyház és iskola csak nyerni fog. Külföldi tapasztalások nélkül a lelkész közönségesen csak doctrinair, szűk látkörű vagy félénk tapogatózó marad. Itt nem lehet mondani, hogy míg a fényes jövőt ígérő jogi, orvosi stb. pályára lépett ifjak a hazai tanintézetekben végezhetik szaktudományaikat, mi a szerény lélkészi pályára lépett ifjainktól ne kívánjuk, hogy külföldön tanuljanak. Amely theologus így számol, nem fogta föl hivatását s nem is mélt, hogy annak szolgáljává legyen, ki eljött, nem hogy neki szolgáljanak mások, hanem, hogy ő szolgáljon és adja életét sokakért. Tapasztalásból is tudhatni, hogy ugy a jogászi mint az orvosi pálya sokkal többbe kerül, mint a 3 évi theol. tanfolyam itthon s a két semester künn. — Végre megjegyzendő: ezelőtt 9—10 évvel áldással tetézve jöttünk haza külföldről; a legjobb körök nyitak meg ott számunkra. Most ez máskép volna! ki ennek az oka? exempla sunt odiosa. Készítsük elő legjobb akarattal gymnasiumi tanulóinkat és a theol. polgárokat, hogy teljes komolysággal, tudományszomjjal és azon lángoló vágygyal, Krisztusnak hiven, ernyedetlenül szolgálni, lépjék át a külföldi egyetemek küszöbét! Figyelmeztessük különösen candidatusainkat, hogy hozzájok méltatlan az élettapasztalást még nem ismerő „rókákkal“ (kik a seminariumokban mégis jeles munkákat készítenek, míg a mieink azt se tudják, mi és hol van az a seminarium) vagy már elrongyolott „vén házakkal“ burschikósz gyermekségekbe, vagy vadságokba

rohanni. Oh mint nyomhatja azon egyént lelkiismerete, ki a külföldi egyetemek sok áldása helyett némely elvadult corps-ok hibáit sajátította magának el! Nem, vegyünk buzgón részt Németország prot. egyetemeinek áldásában!

Az acsai értekezés jegyzőkönyvének második része a mostani theologiai intézetek tantervét, vagyis jobban mondva, a leckerendet foglalja magában. Ha már e malmról, a leckerendről szólni kell, helytelennek tűnik föl, hogy az első tanfolyamban csak 22—23 óra van szabva, hogy az ujszövetség magyarázata kimaradt, hogy a bölcsészet történetére 8, az egyháztörténelemre 16, az egyházi jogra 8 óra van kitűzve, mi sok. De egészen fölfordult világ az, hogy a homiletika és a katechetika már az első tanfolyamban kerül elő és nem — mint kellene — az utolsóban. A homiletika exegesis tartalom nélkül nem létezik s dogmatikai és ethikai alap és korlát nélkül képzelhetlen. Már pedig e leckerend szerint hallgatják e tudományt a theologusok, mielőtt exegesisről, hit- és erkölcsstanról csak fogalmuk is volna. Az ily homiletika azután nem egyéb, mint a prédikáció módszertana, vagy szigorubban itélve, az üres beszéd, a levegővagdalás elmélete. És ha még hozzá vesszük, hogy a homiletikára és a katechetikára együtt egy félévben csak 3 óra van szabva: igenfélő dolog, hogy a hallgató a vizsgálaton még csak az első parancsra sem fogja tudni Luther magyarázatát. Hogyan is tudhatná, miután 3 órában a katechetikai és a homiletikai oktatás alig lehet más, mint formalis, olyan Niemayerféle, melynek értelme Hüffel, Palmer, Nitzsch, Moll stb. korában nincs. Ah, az a szárandó formalismus, melynek az a neve, hogy él és mégis holt s melylyel be kell elégednünk az evangyéliomi tartalom helyett, semmiből se ri ki annyira, mint oly leckerendből, melyben a homiletika és a katechetika exegesis, hit- és erkölcsstan elé van téve. Különbönd hadat kell izenni a leckerendnek; ez csak törpíti a tehetséget, zsibbasztja a tudomány-vágyat, kelletlenné teszi a tantárgyat. Csak jóakaratu utasítás adassék a hallgatóknak. Ők hallgassák a kiszabott főtárgyakat, de minden egyes miveljen hajlama szerint egy theol. főágat, melléktudományaival együtt, behatóan,

tüzetesen. Csak így keletkezhetnek kitünő exegeták, alapos történések, éleleszü systematikusok, tág látkörű pastoralisták.

Végre így szólt a felolvasó: „Nekem theol. akadémia nem elég: protestáns, confoederált, autonom egyetem szükséges, theol., jogi és philosophiai facultással, felében reform. és felében luth. theologiai tanárokkal. A kormány pedig jobban tenné, ha ahelyett, hogy főtanodáinkat örömetst akarná államiakká, azaz r. katolikusokká tenni, oly évi (végre valahára jogos és méltányos) segélyezést engedélyezne a két prot. felekezetnek, hogy ezek legjobb belátásuk szerint rendezhessék saját, confoederalt, autonom egyetemöket. Ha a kis Bajorország a két r. kath. egyetem mellett az erlangeni prot. egyetemet föntarthatja: a nagy Magyarország 3 millió protestánsának ezt nem tehetné? — Az egyetem mellett eddigi theol. intézeteink maradjanak, szabad hallgatással. A felekezetek egy-egy ily intézeteket lelkészi seminariummá változtassák. — Helyes, hogy a pozsonyi theol. intézet anyi tanerővel rendelkezhetik s hogy abban anyi tantárgy adatik elő, miszerint azzal 4 évet ki lehet tölteni; de hozassék be a szabad hallgatás, hogy a tehetségesebb hallgatók vas szorgalom mellett mind e tantárgyakat 2—3 év alatt is elvégezhessék, mihez képest az órákat úgy kell beosztani, hogy nagyon össze ne essenek, az az hogy reggeli 8-tól délig és 2—6 estve minden órában lehessenek előadások. A tandíj a vett órák szerint fizetessék, vagy jobbitott tanári fizetés mellett, engedtessek el. S miután több theologusunknak burschikósz magaviseletét külföldön annak tulajdonitom, hogy itthon külön lelkészök nincs, holott ők a cura pastoralist leginkább szükségelik: szenteltessék fel egy-egy hittanár akadémiai lelkésznek, ki a curát lelkiismeretesen kezelje és különösen azon hatalmat, melyet mint gyóntató kezel, fölhasználni tudja. Továbbá: minden theologus, ki itthon és a külföldön tanul, köteles 4 évet a theol. szakban tölteni. Ki pedig itthon akár nevelősködési kenyérkeresetből, akár kényelemből, akár gyöngye tehetségei miatt 4 évig hallgatott theologiát, utasittassék oda, hogy még 1 évet valamely külföldi egyetemen töltsön. Külföldön levő theologusaink tartoznak künn azon

tárgyakat hallgatni, melyeket itthon nem hallgattak, és visszatér-tükkor belőlök vizsgálatot tenni. Kik pedig a vizsgálat után mentek ki, visszajövetelökkor kötelesek szuperintendensöknél a hallott tár-gyakból colloquiumra megjelenni. Csak menjenek theologusaink külföldre tanulni, tapasztalni, okulni! Ne legyünk kormányibbak a kormánynál, mely külföldre küldi tanulni tanítói egyrészét s ta-nító-képezdei tanárait. A tanító volt külföldön s a lelkész nem? — Hogy igentisztelt főfelügyelőnk s főpásztoraink minden felülről jövő nyomás helyett véleményadásra szólították fel az ügybaráto-kat, csak ügyszeretetök jele, melyet hogy siker koronázzon (és ezt ohajtják ez igénytelen jegyzetek is, melyek magokat senkire sem akarják erőltetni, hanem csak a gondolkodó fők számára tárgya-kat szolgáltatni) — faxit Deus!“

Főtisztelendő püspök urunk meleg éljenzése és szives kéz-szorítások mellett véget ért a dunáninnen kerület első lelkészi értekezlete.

Frecska Lajos.

T A R C A.

1.

Adatok a gályarabok történetéhez.

— Simmler kéziratgyűjteményéből. —

Mindazt ami itt van, Magyarorszában a debreceni könyvtárnak ajándékozza szives indulattal Simmler Jakab János. 1784. November havában.

Itt azon magyar lelkészek kéziratai vannak, kik az evangéliom igazságáért a gályákra hurcoltattak, és csudálatosan megszabadultak, s melyeket

K a e g i u s J á n o s h o z,
a biltensi egyház lelkészéhez irtak.

1.

2. Kor. 4, 9. „Háborúságot szenvedünk, de abban el nem hagya-tunk, megaláztatunk, de el nem veszünk.“

Különösen tisztelt jeles és tudós férfinak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyház éber lelkészének, szeretete s hálája örök zálogául jegyzette e sorokat Séllyei István, hajdan Magyarorszáiban a pápai reformált egyház méltatlan szolgája, és a környékbeli egyházak szuperintendense, most pedig a Krisztus nevéért száműzött.

Helvetiában, Zürichben. Október 11-dik napján. 1677-dik esztendőben.

(Lásd : Lani : Captivitas papistica 17. sz.)

2.

Zsolt. LXXI. 18. „Annakokáért vénségemig és az én megöszülésemig, óh Isten, ne hagyj el engemet, miglen hirdessem a te karodat e nemzetségnek és minden következő nemzetségnek a te erődöt.

Felette igen Tisztelendő, jeles és tudós férfinak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyházban Krisztus szolgájának és az Isten titkai hív sáfárának, legkedvesebb barátjának, ajánlani kívánta e néhány szóval, nevének és háladatosságának emlékeztét, Kormendi György, a barsi reformált egyház szolgája és a csatolt részek méltatlan esperestje. Most mindazáltal a Jézus nevéért és jó lelkiismeretért száműzött.

Jelszava: „Adósságimat lefizeti Krisztus.“

Helvetiában, Zürichben, tisztelendő jeles és tudós Burerhard Konrad Urnak, szállásadó házigazdájának házában a megtisztelés hátránapjáig.

Október 11-én. 1677.

22. sz.

3.

Ján. 15, 19. Én választottalak titeket e világ közül, azért gyűlöl titeket e világ.

Felette igen tisztelendő és tudós férfinak, Kaegius János Urnak, Isten igéje felett örökdő biltensi lelkésznek, e néhány sort tisztelete és jóindulata jeléül írta Szodói Balog András, magyar, a sárói reformált egyház szolgája, most pedig a Krisztus bizonyoságtételéért száműzött.

Helvetiában, Zürichben, 1677-dik évben. Szeptember 11-dik napján.

Jelszava: „Jövel Uram Jézus! Jelen: 22, 20.

Jeles és tudós Hofmeister János Urnak, a humanitas Collegiumában észtan tanárának, nemeslelkű, igentisztelt házigazdájának lakában. Sajatkezüleg. 26. sz.

4.

Keresztyén sorsa a világon száműzetés, a háboruságban örvende-

zés, Istennek szivből magasztalása, a Krisztusban a dicsőség koronájának várása.

Különösen tisztelt és jeles férfiúnak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyház éber lelkészének, pártfogójának, barátjának és a Krisztusban nagyrabecsült testvérének, e sorokkal nevének jó emlékezetét ajánlani kívánta s kötelesnek tartotta Harsányi Móric István egykor a rimaszombati reformált egyház méltatlan pásztora, Magyarországbán, most pedig a Krisztus ügyéért számüzött.

Helvetiában. Zürichben. Október 11-dik napján. 1677-dik esztendőben. Sajátkezüleg.

5.

Példab. 22, 1. „Aranynál a kedvesség jobb.“

Felette igen tisztelendő jeles és tudós férfiúnak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyházban Isten ígéje éber szolgájának, mindenemü szerencse kívánással, nevének emlékezetét szives indulattal ajánlja Karasznai Mihály, nemrég a keleméri reformált egyházban, felső Magyarországbán Isten ígéjének méltatlan szolgája, most pedig a Jézus Krisztus igaz bizonyásgtétéleért és a jó lelkiisméretért számüzött.

Helvetiában, Zürichben, Oktober 11-dik napján. 1677-dik évben. Kítünő tudós Heidegger Henrik János Urnak, szives házigazdájának házában. Sajátkezüleg.

6.

Filipp. 1, 21. „Nékem mind életemben, mind halálomban nyereségem a Krisztus.“

Felette igen tisztelendő és jeles férfiúnak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyház hű lelkipásztorának jegyzette e néhány sort Simon Péter, egykor Magyarországbán a simonii iskola tanítója, most pedig a Jézus bizonyásgtétéleért számüzött.

Helvetiában, Zürichben. Október 1-én 1677-dik esztendőben. Sajátkezüleg.

34. sz.

7.

Ha elégtételt a lelkiisméretnek, nem következik, hogy a rágalom meglegedjék.

Felette igentisztelendő és jeles férfiúnak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyházban Isten ígéje éber szolgájának, ezeket, mint nevének saját kézírását néhány sorban jegyzette vala P. Tatai Sámuel, egykor a tornaaljai egyház méltatlan szolgája, most a bizonyásgtételért és a jólelkiisméretért számkivetett.

Jelszava: Kegyelmes Szentháromság!

Én örökségem!

Helvétiaiban, Zürichben. 1677-dik esztendőben. Október 11-dik napján.

8.

Zsólt. 28, 9. „Óh Jehova! tartsd meg a te népedet, és áldd meg a örökségedet: birjad őket és magasztald fel őket mind örökké.“

Felette igen tisztelendő, jeles, tudós és hirneves férfiúnak Kaegi us János Urnak, a biltensi egyház éber, hű lelkipásztorának. E nehány sort, nevének örök emlékezetére szivesen kívánta nyujtani Szalóczy Mihály hajdan a zubogyi reformált egyház méltatlan szolgája, felső Magyarországbán, gömör vármegyében, ki lázadás ürügye alatt, 1674. március 5-dik napjára Pozsonyba idéztetvén, ott bebörtönöztetett, azután a nápolyi gályákra hurcoltatott, végre isteni kegyelem által megszabadult. Most a Jézus bizonyágtételéért és jó lelkiismeretért száműzött.

Helvetiában, Zürichben, 1677-dik esztendőben, Október 11-dik napján.

Kitünő, barátságos Lavater János Urnak, bölcsészet tanárának, igen szives házigazdájának házában. Sajátkezüleg.

Jelszava: „Reménység az én kútjóm.“

9.

A számkivetés az igaz ügyért segedelem.

Száműzött vala Krisztus is, kinek e számkivetésben

Követői tartozunk lenni; mert mi ő tagjai vagyunk.

Mát. 2, 13.

Különösen tisztelendő, jeles és tudós férfiúnak, Kaegi us János Urnak, a hű biltensieknél az Isten igéje hiv szolgájának, becsületes nevének emlékezetére, tisztelete és szeretete jeléül jegyzette Rimaszombati Kies János, magyar, hajdan a csoltói reformált egyházban az Isten igéjének méltatlan szolgája. Buccarii kegyetlen fogsága után, ez idő szerént az igazság ügyeért száműzött.

Zürichben. 1677-dik év Október 1-ső napján, Tisztelendő jeles, tudós Olley Henrik János Urnak, igen szives, igen tisztelt házigazdájának lakásában.

Jelen: 22, 20. „Jövel azért Uram Jézus!“ Sajátkezüleg.

Jelszava: SiraIm. 3, 24. „Én örökségem az Ur!“

10.

A vezérlő Istennek minden járatlanok járhatók.

Felette igen tisztelendő, jeles és tudós férfiúnak, Kaegi us János Urnak, a biltensi reformált egyház éber pásztoraának, nevének örök

emlékezetét ajánlandó, e néhány sort sajátkezüleg jegyzette Komáromi István, egykor a győri reformált egyház szolgája, felső Magyarországon, most pedig, a nápolyi gályákról való megszabadulás után, Krisztusért és az ő igazságáért száműzött.

Emmanuel 1677-dik évében, Október 1-én. Helvétiaiban, Zürichben. Sajátkezüleg. N. 27.

11.

Róm. 8, 28. „Tudjuk pedig, hogy azoknak, kik az Istent szeretik, mindenek egyformán javokra vagynak, azoknak tudniillik, kik az ő végzése szerint hivatalosok.“

E néhány sorral magát és nevének emlékezetét ajánlja jeles tudós Urnak, a biltensi reformált egyház igen éber örökös pásztorának, Szentpéteri Márton, magyar, hajdan felső Magyarországon, a hetényi reformált egyházban lelkipásztor, most pedig a nápolyi gályákról való megszabadulás után, Krisztusért és annak igazságáért száműzött. 1677-dik évben, Október 1-én.

Helvétiaiban. Zürichben. Sajátkezüleg.

Jelszava: „Hit a mi győzedelmünk.

12.

Zsolt. 4, 7. „Sokan mondják: óh kizoda czeleketné azt, hogy jót lássunk? de te Jehova emeld fel a te orcádat mi felettünk.“

Különösen tisztelendő jeles és mivelt férfinak, Kaegius János Urnak, a biltensi gyülekezetben Isten igéje igen éber szolgájának; e néhány sort írta emlékül és tisztelete bizonyosságaul Mango Szentpéteri István, hajdan a simonii egyház szolgája, felső Magyarországon, Gömör vármegyében, most a Jézus bizonyoságtételéért száműzött. Zürichben. Nagyon tisztelendő férfiú, Ulrich János Urnak, az abbatissanum templum lelkipásztorának hajlékában.

Az Ur 1677-dik esztendejében, Október 11-dik napján.

Jelszava: „A kegyesség mindenre hasznos.“

13.

2. Kór. 4, 18. „Nem azokra nézünk, amelyek láttatnak, hanem azokra, amelyek nem láttatnak.“

Felette igen tisztelendő és jeles férfinak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyház igen éber pásztorának, a Krisztusban szeretett testvéreinek, ezeket jegyzette Kálnai Péter, magyar, a putnoki reformált egyház méltatlan pásztor, az ő békességének idején, két éven át Magyarországon és a nápolyi gályákon fogoly, a harmadik és negyedik évben száműzött.

Helvétiaiban, Zürichben, Október 1-én. Az Ur 1677-dik évében.
Sajátkezüleg. N. 27.

14.

Augusztinus a Pál megtéréséről:

Bármí kegyetlenséget, ha meggyőzhető, el kell tűrni a Krisztus nevéért, ha nem győzhető elköltöztett innen. Nem hogy kioltaná, sőt sietteti azon jutalmat, azon édességet, mely midőn eljön, végnélküli lesz: véges a munka, végnélküli a jutalom.

Tisztelendő és jeles férfinak, Kaegius János Urnak, a biltensi egyház hív lelkipásztorának, tisztelete, szolgálatkészsége és jóindulata bizonyosságul jegyzette ezeket Kocsi Bálint, hajdan Magyarországon a pápai reformált iskola igazgatója, végre a Krisztus ügyében fogoly, és számüzött. Sajátkezüleg.

Zürichben, 1677. Oktober 1-ső napján.

N. 36

15.

Zsolt 33, 10 és 20. v. „Az ur elfordítja a pogányoknak tanácsokat és elrontja a népeknek gondolatjokat. A mi lelkünk várja az Urat: mert ő a mi segítségünk és paizsunk.“

Igy sóhajtott fel fohászokodva és nevét örök emlékül ajánlotta Tisztelendő és tudós férfiú Kaegius János Urnak, a biltensi egyház igen dicséretes lelkipásztorának, az Ur Istentől mindennemű boldogság esedezésével, Bugány Miklós, magyar, hajdan az ágostai hitvallásu gömöri egyház méltatlan pásztora, felső Magyarországhon, most pedig sokat szenvedő számüzött a mi Istenünk nevéért, a kegyes Zürichieknél. 1677-dik évben, Október 1-ső napján.

Wirth Rudolf János (Hospinianus) prépost Ur sajátkezű naplójában ezeket említi:

„Séllyei István szuperintendens és pápai lelkész Ur, Magyarországon, és Alistali György szőnyi volt lelkész, Komárom-megyében, Magyarországon, a reformált vallásért számüzött kegyesek, 1676-dik év május 20-kán hozzám jöttek. Alistali Ur 1676. Julius 20-kán ismét elutazott haza, Szuperintendens Ur 1677. Október 20-kán. Az étkezési díj nekem, a gyámoldából, mely a négy evangelicus városokban részökre felállított, kifizettetett, nevezetesen hetenkint mindegyikért 2 forint. A mi csekélység ezenkívül rájuk köllett, azt sajátomból önként adtam, és azon egész idő alatt, mig nálam valának, szép, csodás, gazdag áldást érzettem; kezdetben, midőn megérkeztek hozzám, a hosszadalmas fogság és nagy nyomor miatt, melyet vi-

zen és szárazon kiállottak, igen erőtlének valának, de a jószivesség és hű gondos utánlátás által anyira felüdültek, hogy vidáman és egészségesen térhettek vissza ismét, hazájokba. Az evangelicus magas rendek közbenjárása és császári engedély folytán, elébbi hivatalukba mindketten ismét behelyeztettek.“

Eddig Hospiniánus, ki saját életiratában azt is említi, hogy: „S é l y e i Ur, házi asszonyának boldog kimulásánál 1677. Szeptember 9-kén jelen volt. Ez a nő Ulrich Zsuzsánna, U l r i c h J á k o b J ó z s e f Urnak, az intézet igazgatójának és szent theologia tanárának leánya volt.“

Hospiniánus Ur Séllyei Urat Meyer Konrád által művészileg lefestette, ezen fölírással:

„Igen tisztelendő férfiú Séllyei István Ur, Magyarországon a pápai egyház egykori lelkésze; és Szuperintendens. Most a Krisztus nevéért száműzött Zürichben. Életének 49-dik évében. 1676-dik évben.“

„Égre emelt fővel, magyar egyház papjai közül,

Séllyei István ez, pápai pap, ki verést,

Nyírást, tömlőczöt és robotot s gályát örömet türt,

Mint élő s győztes hű mártir, Krisztus urunkért.“

Ulrich János.

Festette: Meyer Konrád. 1676-ban.

Az eredeti festmény Zürichben, az Alumnusok Collegiumában (jelenleg a város szép könyvtárában, diszes helyen. Sz e r k.) áll, melyről készítettet egy másolat Magyarországon számára.

Közli az eredetiből fordítva:

Rácz Károly

ref. lelkész.

2.

A török hódoltság alatt lévő magyar és oláh református prédikátorok folyamodnak Apafi Mihály fejedelemhez, hogy a rajtok lévő adók és sarcoltatások könnyítése végett, vesse közbe magát a török császárnál. — 1689.

Hogy az Ur Isten Nagyságodat az ő dicsőségéért és a megromlott Magyar hazáért mostani szoros ügyében boldogítsa: alázatos szívvél kívánjuk!

Kegyelmes Urunk s Méltóságos Fejedelmünk! kinek kegyelmes szárnyai alatt Istenünk jó akarattja szerint nyugszunk és mostan is bizodalmasan ragaszkodunk. Lelkünknek nem kicsiny örömeivel halljuk, hogy Nagyságod ily szoros ügyében is rólunk az egész hódoltság alatt levő

magyar és református-oláh praedikátorokról el nem felejtkezett; hanem alázatos instántiánkra fejedelmi kegyelmessége szerint érettünk törekedett. Az ur a Nagyságod fejedelmi házáról és országlásáról soha el ne felejtkezzék; melyért mi is országostól Istenünket szüntelen imádni meg nem szününk. Szolimán dicsősséges Császár donatiója nálunk nincsen; mert az a budai sancokság alatt levő prédikátoroknál volt; de ott is a sok veszedelmek között — úgy tudjuk — eltévedett; hanem egy alkalmatossággal hozattunk vala hatalmas császárunktól egyet; melyet ime a Nagyságod fejedelmi kezeihez küldöttünk, hogy meglássa; de az nem elégséges nyavalyánk és elviselhetetlen bántódásinknak orvoslására. Az egy adófizetésén kívül, bántódásink pedig ezek: (1) valamit az ecclesiák szolgálatunkért adnak: parochialis szőlők, szántóföldek, melyeket magok az ecclesiák mivelnek, teremnek, mindeneket megdézsmálnak. (2) Halálunkban és halálunk után maradékinkat temetésink miatt sancolatják. (3) Akármely alkalmatossággal szükséges dolgainknak végbenvitelére házainkból kimenvén, még akkor is, a mikor ecclesiákat visitálunk, harmincadolnak, vámolnak, huznak, vonsznak. (4) Házainkra kegyetlenséggel szállnak, szidnak, vernek, és mindenképen szorongatnak és ha a szegénység az adót hirtelen nem adhatja vagy elfut: ló mellé kötnek és úgy visznek el. (5) Vad bőroket, nyusztot, nestet, rókát nagy zaklatással kérnek és vesznek. Melyek alatt nyögvén a Nagyságod fejedelmi kegyelmes protectiójához ragaszkodunk, kérvén alázatosan és bizodalmasan Nagyságodat mint kegyelmes Urunkat, hogy fejedelmi bölcsessége szerint ezeket megorvosolni ne neheztelje. — Az Ur Istennek gondviselése legyen Nagyságodon.

Nagyságodnak alázatos hivei, az egész hódoltság alatt levő magyar és református oláh predikátorok — Nagyságodtól kegyelmes választ várunk.

Egyházi krónika.

A r. catholicismus vakmerőségei.

Egész sorát olvassuk jelenleg a különböző országokból való tudósításoknak, melyek azt mutatják, hogy a római catholica egyház mily roppant nagy erőfeszítéseket tesz a végre, hogy ismét uralomra jusson minden államban, és az „eretnekségeket,” nevezetesen az evangyéliomi egyházat megostromolja, sőt ha lehetséges, kiirtsa.

A tömeges búcsújárások, melyek Steyermarkban, Tyrolban, Helvétiában, Badenben, Poroszthonban és nevezetesen Franciaországban ugyanazon időben színre hozatnak, egy közös tervre mutatnak, mely bizonynyal senki mástól nem származik, mint a jezsuitáktól. Ne higgye az em-

ber, hogy ez eszközök csekély jelentőségűek. Mindezen búcsújárók felet-
több bigottan térnek haza vissza. Az útközbeli éneklések által, az úta-
zásbeli izgatottság által, a nélkülözések által, melyeket közbe-közbe
szenvedniök kell, mint szinte azután a mértékletlen élvezek, melyekben
elmerülnek, és végre az izgató praedikációk által a tulingerlékenység
állapotjába helyeztetnek, mely őket képessé tenné arra, hogy azonnal
fegyvert ragadjanak, és az evangelicusok ellen harc-sikra szálljanak, ha
lelki főnökeik már most eljöttek találnák az időt, hogy őket arra biz-
tassák.

Mária - Einsiedelnben, Helvetiában, a minap több mint
6000 ember volt Némét, Francia, és Olaszhonból összegyűlve, kik több
napig ott tartózkodtak, és részint imák által, részint praedikációk által
arra buzdítottak, hogy minden erőiket a pápa világi hatalmának vissza-
állítására gyűjtik össze.

Franciaországban, Lourdes mellett egy barlangban, a pyrenék
közt, a hol — mint mondják, — egy leány szüz Máriát látta, Május
hónap óta 72,000 zarándokot számláltak meg. E leány ugyan most,
mint szellemi beteg, kórházban van, és ott szüz Máriát szüntelenül maga
előtt látja; de az nem gátolja a püspököket, hogy a megjelenés csodáját,
mint megtörtént, bizonyítsák és a népet arra meghívják.

Épöly számosak a zarándokok La Saletteben, hol 1846-dik
évben egy tulbigott vén hajadon felöltözött szüz Máriának, és egy ne-
hány gyermek előtt megjelent. A hajadon a törvényszék előtt megbün-
tetett, de a zarándokok mégis csapatostól seregelenek elő.

Csak az a kérdés: meddig akarnak még várni a lelkivezéreik, hogy
e búcsújárókat valóságos fegyveres harcra használják az evangeliumi
egyház ellen. Minthogy a jezsuiták eszélyesek, arra egyelőre még nem
gondolhatni. De már némely pontokon a katolikusok tulmennek a hit-
buzgalom egyszerű felgerjesztésén. A fentnevezett búcsújárások egyike
alkalmával egy püspök kimondta, hogy a hívőknek (természetesen
katolikusoknak) a vérontástól sem szabad visszariadni, hol az a katho-
lika hit óltalmazására megkívántatik.

A katolikus fanatismusnak egyébaránt szenvedélyes kitörései is
jönnek elő, különböző helyeken.

Luriban, Pisa tartomány egy városában, Olaszhonban egy
evangelicus egyházttag a Praefectus rendeletéből a községi temetőbe te-
mettetett el. Következő napon processiót tartottak a papok a városon
keresztül, a néptömeggel kimentek a temetőbe, kiásták a koporsót, és a
temető kerítésén keresztül kivetették azt. A hatóság nem tett semmit.
Hogy a holttest minden további sérülésének gát vettessék, a koporsó,
rendőrök jelenlétében a szomszéd szántóföldön összetakarított, az-
után hozzátartozói eltemették azt az evangelicus temetőbe Pisában.

Fraskatiban, egy Róma közelében levő városban, sikerült a
papoknak, nagyszámú egész bibliát és újtestamentomokat, melyeket a
lakosok a hittérítéktől vásároltak, ismét kézrekeríteni és azután a szé-
kes-egyház udvarán mind megégetni. Néhány utca gyermek megdobálta
ugyan őket kövel; de az ember mégis azt kérdezheti: hova vezethet
még az, ha a római katolika egyház ismét régi mivoltára esik vissza?
Sőt Victor Emmánuel képe is a tűzbevetett és Olaszország kormánya
igen gyenge arra, hogy valamit tegyen.

Trapaniban, Sziciliában már egy bizonyos idő óta fenáll egy evangyéliumi gyülekezet, hosszabb időn át nyugalomban hagyták; de egyszerre néhány hét óta a leggonoszabb fenyegetőzések szóratnak az evangélikusok ellen, ha isteni tiszteletökkel fel nem hagynak, úgy bánanak velök, mint Barlettában, (hol az evangélikusok gyülekezetterme lerontatott és több gyülekezeti tagok életveszélyesen megsebesítettek.)

Legmesszebb mennek a katholicismus igényei Franciaországban. Hihetetlen az, amily mértékben a francia kormány az ultramontanok igényeit elősegíti. Funga Apát, ki egy erélyes, hitbátor iratban kimutatta, hogy a pápai csalhatatlanságról való tannak az egész katolika hagyomány ellenemond: 2000 frank pénzbírságra és 2 évi közönséges fogságra ítéltetett. Fogsága oly szigorú, hogy senkit meg nem láthat, senkinek levelet nem írhat, és egy szűk pizkos lyukban egészsége kétség nélkül alá lesz ásva. Azt kérddheti az ember most már: menyi idő lehet még az inquisitio visszaállításáig?

A kormány ezen közeledése az ultramontanismushoz, mely a mi nap is, a la sallettei zarándokoknak a grenoblei lakosság ellen biztosított védelemben nyilatkozott, természetesen már a jezsuita pártnak mely egyenesen az egész kezét fogja meg, ha csak kis ujjat nyujtanak is neki, a legmesszebb menő követelésekre adott alkalmat. Ez olvasható a „Monde” — egy ultramontan lapban: „kivánjuk, hogy mindazok, kik nem túrték, hogy egy pap, a haldokló mellett segédkezzék, a büntető törvénykönyv szerint bíróilag megbüntettessenek. Minden pap, kinek oka van azt vélni, hogy valamely haldokló az ő segítségét kívánja, forduljon a rendőrhatalomhoz, hogy így a haldokló ágyához bejusson.” Tehát lelkészi segítség csendőrökkel! Ez az ultramontanismus célja: természetesen földolog, a haldokló rendelkezései alkalmával jeleníteni és a lehető legtöbbet kaparítani el annak hagyatékából az egyház számára.

Mindenze jelenségeket csak a legmélyebb fájadalommal szemlélhetjük. Mindből világosan látjuk, hogy a katolika egyház, mely némely tekintetekben a hitetlenség ellen velünk egyesülhetne soha fel nem éri azt, hogy egy ily szövetség a katolikusoknak még mindig nem kevesbitett üldözési szenvedése miatt lehetetlen. De mi is kérddhetjük magunktól: mit teszünk most már, a katolika egyház elleni harcban, mely mindinkább kötelességünk, az ő fegyverei ellenébe? Bucsújárásaink nincsenek, állítólagos csodákkal ismét nem birunk, ami birtokunkban csak a tiszta, meg nem hamisított igéje van Istennek. Adja Isten! hogy mi ebbe mindinkább elmélyedjünk, hogy ellenségeinkkel szemben szilárdan megállhassunk!

Chr. Bote.

Németország. A Gusztáv-Adolfegylet gyűlése. — Evangel. lelkészek állami javadalmoztatása Hesenben. — Lisco és Sydow Berlini lelkészek ügye. — Feuerbach halála. — Szigoru eljárás reversalist adó prot. apák ellen. — Nyilatkozatok a német protestáns egyletről. —

A Gusztáv-Adolfegylet, jelenévi nagy gyűlését mult augusztus hó 27—29 napjain tartá a történeti nevezetességü Speyerben. A megnyitó egyházi beszédet első napon Baur lipcei egyetemi tanár,

másodnapon pedig a híres egyházi szónok Gerok tartá. Ez utóbbi kiemelé, hogy míg az írástudók vitáznak, az egylet híven gyakorolja a samaritan tisztét s ennek kebelében a különböző irányzatok férfiai egymás szemébe néznek s a közös munkában egymást gyámolítják. De ezen egylet is csak egyedül az igaz, a valódi alapon építhet, aki nem más mint a Jézus Krisztus, aki megfeszítettett és feltámadott.“ stb. Nehéz idők voltak bár legközelebb az egyletre nézve is, a vagyoni helyzet és a munka sikere mégis kedvezőnek mondható. Az 1870—71 számadási évben 206,547 tallér volt a bevétel. 1017 gyülekezet segélyeztetett, 65 új templom szenteltett fel. Hazánkból Stelo lelkész ur volt jelen. Jelentések tétettek különböző országokból az evang. egyház helyzetéről. Ausztriából szomorú képek mutatattak fel; az iskolák szorongatott helyzete ismét szóba jött. A következő gyűlés helyéül Bielitz Ausztriában és Cassel jelöltetett ki. Szavazattöbbséggel Cassel választatott.

Hessenben igenerélyes mozgalom indult meg, különösen Hochhut metropolitán lelkész vezérlete alatt, az evangélikus egyház állam általi javadalmaztatásának ügyében. Egyenesen és határozottan azt követelik a protestánsok, hogy miután az állam a reformációkor az igentekintélyes egyházi és zárdái javakat lefoglalta, szekularizálta: tehát most tartsa kötelességének nemcsak tisztességes fizetéssel ellátni az evangélikus lelkészeket, hanem szaporítani a lelkészi állomásokat, gondoskodni az elerőtlenült lelkészek nyugalmazásáról és a zsinati költségek fedezéséről. Ime tehát határozottan ki van mondva az elv, hogy a reformáció előtti egyházi javak nem csak a római kath. de az evang. egyházat is illetik, pedig Hessenben tekintélyes számmal vannak római katolikusok is. Megjegyezhetjük azt is, hogy Hessenben nincs oly nyomorult az evangélikus lelkészek sorsa mint hazánkban, mert ott a létező 482 lelkészi állomás között a legszegényebbek évi jövedelme is megüti a 400 tallért, de ilyen csak 134 van, mert a többi szegényebb parochiák évi fizetése már 500, 600 tallérrig emelkedik.

Midőn a brandenburgi egyházmegyei tanács megfeddte Lisko berlini lelkészt az apostoli hitforma ellen tartott beszédéért, vádlott fellegbezte ez ítéletet az egyházi főtanácshoz s kérte attól a megdorgáltatás alóli felmentést. Kérése nem teljesült mert az egyházi főtanács, július 16-kán kelt ítéletével helyben hagyta s elrendelte, hogy vádlott az apostoli hitformáról tartott és közrebocsátott előadások által tanusított vigyázatlan s félreértésre és botránnyra alkalmat szolgáltató magaviseletéért komolyan feddésék meg. E felsőbb ítélet formája és modora már szelidebb mint az alsóé volt. — Sydow ügye még nincs eldöntve. Azon hír, amely egykét porosz lapban felmerült, mintha t. i. a hallei theologiai fakultás Sydow nézei mellett nyilatkozott volna, valótlannak nyilváníttatik s oda módosítandó, hogy csupán kiméletes eljárást ohajtott irányában.

Mult szeptember hó 13-kán halt meg Nürnbergben a nagyhirű materialista és atheista Feuerbach Lajos életének 68-dik évében. Temetése azon hó 18-dikán történt minden vallásos szertartás nélkül, a szocialdemokraták s a szabadvallásuak annál élénkebb részvétele mellett.

Az ujabbkori bölcsészet nagyszámu romboló elméi között a legkitűnőbbek egyike volt Feuerbach. A hegeli pantheizmustól már korán az

atheismushoz tántorodott. „Das Wesen des Christenthums“ című művében már egyenesen mint az Isten s a vallásos hit ellensége lép fel s az emberiség jobb jövőjét egyenesen a vallás kipusztításától várja. Még ekkor azonban, az embert mint észszel bíró erkölcsi lényt fogta fel; nem-sokára tehát tovább ment s a jövő bölcseszétének föelvéül ezt proklamálta: „a test az én, vagyis az ember egyedül csak testből áll; csak az érzéki a valódi.“ Így tehát ő a legnyersebb érzékiség és önzés apostolává lön. Maga mondja, álláspontjainak változására vonatkozólag: első gondolatom az Isten volt, második az ész, harmadik az ember.“ Hogy azonban az emberen mit értett, mutatja ezen ösmeretes alapelve: „Was der Mensch ist, das ist er; — azaz: azzá lettél, amit ettél. — Feuerbach a modern materialismus főfő alapítója és mestere. Utólsó éveiben a szocial-demokratákhoz csatlakozott a fenálló rend iránti mély gyűlöleténél s úgy látszik nyommasztó szegénységénél fogva, melyet barátai nyilvános segélygyűjtések által kívántak enyhíteni. — Temetési ünnepélye alkal-mával az illető szónokok több botrányos nyilatkozatokat tettek, így pl. a szabad vallás prédikátora: „Meghalnak az istenek is s Feuerbach nagyobb volt mint azok mindnyájan.“ Aztán dicsőítette az elhunytat mint e kor legnagyobb emberét, aki felfedezte azon megdönthetlen igazságot, hogy az Isten lételének s a sirokontuli jobblétnek hite csupa álom. (Mi eddig azt hittük, hogy az istentagadók régiebb dátumuak; — lásd a XIV. Zsolt, 1-ső versét; jegyzi meg e ponthoz egyik külföldi lap.) Végül felkiáltott a szónok: „Légy boldog, tanítónk, példányunk, hősünk, ébresztőnk és megváltónk!“ — A sirnál egy szocial-demokrata szónok is kitett magáért, mondván a többek közt: Ő, t. i. Feuerbach megsemmisítette az Istent, az eget megrohanta s cserépdarabokra tördelte és ezekkel a poklot betömte. stb.

A szász tartományi konzistorium szigoru rendszabályokat bocsátott ki a egyes házasságban élő oly protestáns párok ellen, akik mindkét nemü vagy legalább figyerveiket nem a protestáns vallásban neveltetik. Az ilyenek evangélikus gyermekek keresztyajai nem lehetnek, presbyterséget s más egyházi hivaltalt nem viselhetnek, szükség esetében az Urasztalától eltiltathatnak. — Bajorországban a marienheimi ref. gyülekezetben hasonló rendszabály áll fen és ott ez évben, nagypénteken, két említett jellemü református apát, midőn előlegesen jelentkeztek, a lelkész valóban visszautasított az Ur asztalától s minthogy ez, több gyülekezeti tag jelenlétében történt, a visszautasítottak, becsületsértés miatt pert indítottak a lelkész ellen. Ezeket s a többi eféléket egyszerűen regisztraljuk, mint tényeket.

A német protestánsok egylete, Protestantenverein, sehogys képes népszerűsége vergődni a német protestáns lelkészek között, sőt újabb jelei tünnek fel a nevezett egylet iránti ellenszenvnek. — A könisbergi kerületi zsinat kifejezte, miszerint megvárja az egyházi főhatóságoktól, hogy az oly lelkészjelölteket és lelkészeket, akik szóval vagy írással az egyház hitvallási alapját megtámadják, a fenálló törvények értelmében fenytés alá fogják venni, s az olyanokat, kik az egytetemes keresztyén s különösen az evangélikus egyházi hitvallásokat nyilván elvetik, nem fogják a lelkészi hivatalban türni. — Az oderaifrankfurti kerületi zsinat az egyházi hatóságokat felhivta, hogy az oly lelkészeket, akik a Protestantenvereinnak tagjai, ezen egyletből való

kilépésre szólítsa fel. — A friedbergi kerületi zsinat, 36 szóval 3 ellen ünnepélyesen kijelentette, hogy Sydowot és elvtársait merőben alkalmatlanoknak tartja arra, hogy az evang. egyház kebelében lelkeszi vagy tanítói hivatalt viseljenek.

A berlini lelkeszi értekezlet, május 29. igen látogatott volt. Zöckler greifswaldi tanár értekezett az apostoli hitformáról, mint a későbbi evangyéliumi hitvallásoknak is alapjáról. Az értekezlet egyező értelemmel kifejezte azon nézetet, hogy az apostoli hitformának elvetése az evang. egyház fenállását veszélyeztetné, ugyanazért szükség, hogy ama hitvallás ellenségei az egyház kebeléből kilépjenek. — A hannoverai lutherán lelkeszi értekezleten, május végén 160 lelkesz volt jelen. Az előadás és tanácskozás legfőbb tárgya a Protestanterverein ügye, nev. annak a hívő lelkeszekhez való viszonya volt. Végül, teljes egyhangúsággal a következő nyilatkozat fogadtatott el: „a Protestanterverein a keresztyénséggel s az egyházzal ellenkező oly egylet, melytől a gyülekezeteket óvni kell s melyet szóval és tettel leküzdeni szükség.

A Köslinben jun. 5—6. tartott lutherán egyházi értekezlet szükségesnek látta kinyilatkoztatni miszerint a hitvallással ellenkező oly lelkeszek hivatalviselése, milyenek a közelebbi időkben a Protestantervereinban felléptek, ellenkezik az egyház mivoltával s veszélyezteti az egyház békéjét, fenmaradását stb. — Bajorországban is a lutherán lelkeszek és világiak Erlangenben tartott értekezlete egyezőleg kimondá, hogy „a protestans egylet elvei elvetendők s ohajtható, hogy ezen egylet tagjai az evang. lutherán egyházból kizárattassanak.“ — Nem mondjuk, hogy mindezeket betüröl betüre helyeseljük; azonban anyit mégis merészlünk kivonni belőlök, hogy azon modern elvek, melyeket nálunk nagy garral akként hirdetnek némelyek, mint a külföldön már diadalmasokat nem mindenütt fogadtatnak kedvesen, és hogy, ami világtörténeti hatásu protestáns egyletünknel jóval mérsékeltbb német Protestanterverein elveit s irányát, a német protestáns lelkeszek nagytöbbsége egyáltalában nem helyesli. Forsan et haec olim meminisse juvabit.

Olaszország. Róma: Intézkedés a pápa halála esetére. — Péterfillérek. — Zárdák.

A pápa, mint némelyek tudni akarják, még 1870-ben aláírt egy bullát, melyben megszabja, hogy tüstént halála után, praesente cadavere, az eddigi formaságok mellőzésével a Rómában akkor jelenlévő kardinálok új pápát válaszszanak. Ez esetben a jezsuiták győznének; de féltő, hogy a választás érvényét sokan megfognák támadni.

A péterfillérek 1861—1868-ig több mint 71 millió frankra mentek. Leggazdagabb volt 1861, 14,184,000 frankkal. A legszegényebb jövedelmű években is 5—8 millió frank a bevétel.

Rómában az olasz kormány eddig 35 zárdát szüntetett meg és szekularizált, legujabban ismét három felett mondatott ki a halálos ítélet.

K ü l ö n f é l é k .

A diakonissaügy a prot. egyházban külföldön. Az ev. diakonissák, kik a betegek ápolásával és különösen gyermekek nevelésével foglalkoznak, hazánkban még kevésbé ismeretesek. Azon érdeknél fogva, melyet külföldön minden körök, minden hitfelekezetek, sőt már minden földrészekben, a diakonissaügy iránt mutatnak és mert nem rég Berlinben egy egyház — és vallásellenes lap azt hirdette, hogy a belmissionak ez ága elhaló félben van, nem lesz tán felesleges, ha a következő adatokat a leghitelesebb forrásból közöljük. Ez ügy Fliedner lelkész által vette kezdetét 34 évvel ezelőtt Kaiserswerthben s azóta folytonosan gyarapodik. 1859-ben már 22 diakonissaház létezett, melyben diakonissákat képeztek, 1871 december havában pedig már 44 volt. 1859-ben az összes diakonissák száma 1000, 1861 végén 1200, 1864-ben már 1592. 1868-ban több mint 2100, 1871 végén pedig 2500, 1859-ben a diakonissák anyaházaikon kívül 250 helyen működtek. 1861-ben 280-on; 1864-ben 386-on, 1868-ban 526-on, 1871-ben több mint 700 helyen; a szám tehát 12 év alatt több mint megkétszereződött. A legrégebb — kaiserswerthi — anyaház 1859-ben 268 diakonissát tartott, 1871-ben pedig 565-öt 164 helyen. A 44 diakonissa anyaház létezik jelenleg: Poroszthonban: Kaiserswerth; Berlin, Breslau, Königsberg, Stettin, Halle, Hannover-Danzig, Treysa, Frankfurt. M. Posen, Altona, Schildesche, Frankenstein-Bielefeld, Neu-Torney Stettin mellett. A többi némethonban: Strassburg, Dresden, Ludwigslust, Karlsruhe, Neuen-Dettelsau, Stuttgart, Augsburg, Darmstadt, Speyer, Hamburg, Bremen, Braunschweig. Svajcban: Bern, Zürich, Riehen. Franciaországban: Páris-St. Loup. Hollandban: Utrecht. Svéciában: Stockholm, Christiania. Oroszországban: Pétervár, Riga, Reval. Angolhonban: London. Dániában: Kopenhága. Északamerikában: Pittsburg. A kaiserswerthi diakonissaháznak van 144 állomása Poroszországban másutt Némethonban; 8 más részében Európának, u. m. a kórház, nevelőintézet és a kiseddóvoda Konstantinápolyban, azután Szerajevo (Bosnia) Bukarest, Pest és Flórenzb. Ázsiában 8 állomás, u. m. Jeruzsalemben egy kórház és gyermekintézet Talitha-Kumi; Smyrnában egy tanintézet, arméniai iskola és árvaház; Beirutban: árvaház, tanintézet és Johannitakórház; Afrikában egy kórház Alexandriában; Amerikában diakonissaház Rochesterben. — Hogy mily kiterjedést nyert a betegápolás és nevelés ügye a diakonissák által, azon körülmény mutatja, hogy egyedül a kaiserswerthi diakonissák csak 1870 ben mintegy 100,000 személyt ápoltak és neveltek. A magas számra kétségkívül a háború gyakorolt befolyást. Ha azonban az összes ev. diakonissák számát vesszük, úgy azok egy év alatt legalább 300,000 embert ápolnak és nevelnek. Megjegyzendő továbbá, hogy a diakonissák egy része a börtönökben a foglyokat, megeseett nőszemélyeket s lelkibetegeket is ápolja, nem különben, hogy sokan tanítónők, nevelőnők, elemi tanítónők, kiseddóvonók képzésében, árvák nevelésében s magasabb leányintézetekben fáradoznak. Valóban dúsgazdag eredményü munka!

Rövid irodalmi szemle.

Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn. Gesammelt und mit vielen Anmerkungen erläutert von Johann Samuel Klein evangel. Prediger der deutschen Gemeinde zu Kaschau. 3-ter Theil. — A magyarországi ágost. vall. evangélikusok történeti emlékeinek IV-dik köteteként közli Fabó András agárdi ág. vall. ev. pap, a magyar tud. akadémia lev. s a magyar tört. társulat választmányi tagja. Pest. Kiadja Hornyánszky Viktor. 1873. Nagy 8-ad rét, XVI + 446 lap.

A ki a magyar protestáns egyháztörténelem mezején csak közepeszerű jártassággal bír is, az kétségenkívül közelebbről ösmeri és bizonyonyal nagyrabecsüli Klein fentcímzett művének két első kötetét, mely 1789-ben jelent meg Lipcsében s Budán. A Klein műve, mint címe is mutatja, nem pusztá egyháztörténelmi, hanem inkább egyházi irodalomtörténeti tartalmu. Mindegyik kötetben felvesz ő száz-száz oly magyarországi evangélikus predikátort, akik mint írók magyar, német, szláv, latin vagy más nyelveken működtek; előadja mindegyiknek életviszonyait s azután műveit, éspedig oly felvilágosításokkal és különféle jegyzetekkel, melyek néha-néha értékesebbek mint maga a szöveg. Bizton állithatjuk, hogy mindazon írók között, akik valaha magyar protestáns egyháztörténelemmel foglalkoztak Klein egy a legkitünőbbek közül. Igenterjedelmes látkör s éveken sőt évtizedeken keresztül működött hangya-szorgalom az adatok mezején, gyakorta magoknak a közvetlen forrásoknak használata és közlése; szenvedély nélküli nyugodt előterjesztés s más ily nem mindennapi tulajdonok jellemzik őt. Művét a legjelesebb szakértők is egy kitünő adatkincstárnak fogják tartani még igensok ideig. A harmadik kötetre nézve a használhatóság rendkívül meg van könnyítve a kimerítő betürendes tárgymutatók által. Fogadják tehát legőszintébb hálánk és elösmerésünk nyilvánításat Fabó és Hornyánszky urak, akik ezen mű közlése és kiadása által mind az egyházi, mind a hazai irodalmi s művelődési történelem mezejét, marandandó becsü darabbal gazdagították. Vajha e harmadik centuriat minél előbb követné a negyedik is, s bezárná az egészét mind a négyre vonatkozó kimerítő tárgymutató! Faxit Deus! Ez alkalommal is megjegyezhetjük mellékesen, hogy ágostai hitvallású testvéreink, a hazai protestáns egyháztörténelmi működés mezején is, mikint régen ugy most is felyülmulnak bennünket magyar reformátusokat; pedig mi sokkal többen volnánk mint ők, s a mi multunkból is van igensok megírni és közölni való!

Bodnár Zs. Magyar nyelv-tan a középtanodák alsóbb osztályai számára. Pest. 1873. Aigner. 8 r. Ára 80 kr.

Biki Károly, debreceni ref. segédlelkész. Keresztyén erkölcs tudománya, felsőbb népiskolák számára. Debrecen, 1872. Kiadja Telegdi K. L. 8 r. 47 l.

Gyakorlati logika, főleg tanítók és tanító-növendékek számára. Dr. Dittes Frigyes hasonló című munkája után szabadon átdolgozta Gyertyánffy István a székelykereszturi állami tanítóképezde igazgató tanára. Pest. 1873. Aigner. 8 r. VI és 75 lap. Ára 60 kr.

Putz Lajos surányi evangel. lelkész. Felekezeti maradjának-e továbbra is a magyarországi protestantizmus iskolái vagy államiakká változtassanak át? Felolvastatott 1872. febr. 15. Szűgyben tartott alsó nógrádi papi konferentián. B. Gyarmat. 1872. 8 r. 16. l. Ára 30 kr. Kapható szerzőnél; u. p. Balassa-Gyarmat.

Jó irányu rövid elmélkedés, melyet szerző következő szavakkal zár be: „számot vetve lelkiösmeretünkkel, ugys mint e hazának hű polgárai, ez időszerint még nem tartjuk tanácsosnak sőt igenveszélyesnek hiszszük a magyarországi protestantizmus iskoláinak államiakká történendő átváltoztatását.“ stb.

Zsoldos Ignác, magyar tud. akadémiai rendes tag. Népszerű erkölcs tan. Második kiadás. Pest. 1872. Eggenberger. (Hoffmann és Molnár). 8 r. 54 l.

Uj kiadása egy régi munkának, mert az első kiadás világra bocsátását még 1840-ben határozta el a magyar tudományos akadémia. Ez első kiadás csakhamar elkelt. 1854-ben Frankenburg Adolf jeles írónk tollából került ki egy német fordítás, amelynek sok ezrenyi példánya igengyorsan elkelt. — Nem új, hanem régi műről vagyon tehát szó, hanem olyanról amelyet mind kitünő tartalmánál, mind valódi jeles magyar zamatánál fogva ma is igen nagy haszonnal lehet forgatni mind a családok, mind az iskolák körében.

A k. k. halasi helv. hitv. lyceumnak Értesítője az 1871—72. tanévről. Kiadja Péter Miklós igazgató.

Ezen értesítés szerint volt a nevezett tanintézet hat gymnasiumi s két bölcsészeti osztályában összesen 159 tanuló; ezek közül református 74, ág. hitv. 10, r. kath. 31, gör. kath. 2, gör. kel. 7, mózes val. 35. Legtöbb volt a tanulók száma a második bölcsészeti osztályban t. i. 35, legkevesebb az 5-dik osztályban t. i. 12.

Az utolsó percekben vettük a debreceni főiskoláról szóló Értesítvényt is, melyet jelesen szerkesztettek Kovács Ferenc akadémiai, Osterlamm Ernő tanítóképezdei, Félegyházi Beniamin gymnasiumi igazgató tanár urak. — A mult tanév végén volt hittanhallgató 75, jogász 96, bölcsész 175, pályavégzett 9, összesen 355 tanuló. Legtöbb az első éves bölcsész t. i. 78, legkevesebb a másodéves theol. t. i. 24. Az iskolai év elején 480 volt a nevezett szakokban a tanulók összes száma. A hatosztályu gymnasiumban az iskolai év elején 507, végén 459; a tanítóképezdében 91—85; a polgári iskolában 32—25, a főiskolához csatolt elemi iskolai osztályokban 713—797 volt a tanulók összes száma.